

A MAGYARKANIZSAI NÉPKERT ÉS VIGADÓ

EGY KISVÁROSI KÖZPARK TÁRSADALMI SZEREPE

(1859-1914)

KAZ 236

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS.....	3
I.1. Források.....	4
I.2. Magyarkanizsa bemutatása.....	5
I.3. A közparkok kialakulása Európában és Magyarországon.....	6
II. A NÉPKERT	7
II.1. A kezdetek (1859-1885): a kanizsai Népkert kialakulása.....	7
II.1.1. Előzmények: erdőgazdálkodás, fatenyésztés, Epreskert.....	7
II.1.2. A Népkert helyének végleges kijelölése (1859).....	9
II.1.3. A népkerti faiskola működése és a kert közösségi használatbavételének első nyomai	10
II.2. A Bednár-cz-korszak kezdete: a Népkert végleges szerkezetének kialakulása.....	11
II.2.1. Kert és ház: a Vigadó felépülése.....	12
II.2.2. Erzsébet-liget: az emlékezet helye.....	13
II.3. Társadalmi események a Népkertben.....	15
II.4. A társadalmi megosztottság és a kisajátítás kérdése: panasz a Népkert lezárására (1903)	16
II.5. Általános parkhasználat	19
II.5.1. Tekepálya, tenispálya, „laptázó hely” – sportélet, aktív kikapcsolódás.....	20
III. VIGADÓ.....	21
III.1. Vendéglátóhelyek a parkokban, a Vigadó, mint vendéglátóhely.....	21
III.2. Egyletek, szervezetek rendezvényei, kulturális programok a Vigadóban.....	24
III.3. A keret: más vendéglátóhelyek és közösségi helyiségek a városban és a bennük folyó társadalmi élet.....	25
III.3.1. Nagyvendéglő.....	26
III.3.2. Vendéglők.....	27
III.3.3. Az egyletek, körök székhelyei	28
III.3.4. Házi összejövetelek, vendégeskedés.....	29
IV. GYÓGYFÜRDŐ A PARKBAN	29
IV.1. Előzmények.....	29
IV.2. Vita a gyógyfürdő helyszínéről.....	30
IV.3. A fürdőélet általános mintáinak követése.....	31
IV.4. A beruházással szemben támasztott várakozások: turizmus és higiénia.....	34

IV.5. Magyarkanizsa a fürdővárossá válás útján.....	36
V. VÁROSRENDEZÉSI, VÁROSSZÉPÍTÉSI TÖREKVÉSEK	37
V.1. A város parkosítása.....	38
V.2. A város büszkesége: a Népkert	40
VI. ÖSSZEGZÉS.....	42
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	44
KÉPMELLÉKLET.....	47

I. BEVEZETÉS

Dolgozatomban egy kisvárosi közpark, a magyarkanizsai Népkert és a benne elhelyezkedő vendéglátóhely, a Vigadó történetét, társadalmi szerepét dolgoztam fel, a területi korlátok miatt az első világháborúig terjedő korszakkal bezárólag. Kutatásom elején nem gondoltam, hogy egy ilyen látszólag szűk téma, ilyen szerteágazó megközelítést fog igényelni, azonban egyre több és több területét fedeztem fel annak a sokoldalú szerepkörnek, ami ehhez a parkhoz kapcsolódott. A 19. század végén a polgárosodás útján járó kisvárosi társadalom társas és művelődési élete, szórakozási formái, a természethez való viszonya, reprezentatív, városszépítési törekvései, a testkultúra különböző formái mind a Népkert és a benne helyet kapó intézmények, a Vigadó és a gyógyfürdő köré csoportosulnak.

Az azóta eltelt évszázad változásai nem kímélték a Népkertet. Elvesztette korábbi funkcióit, és fizikai mivoltában is sokat változott – sajnos negatív irányban, de legalább fennmaradt, ezzel mintegy a saját emlékművévé válhatott. Ma nem kapcsolódnak hozzá fontos szerepkörök, de annál több nosztalgia. Magyar Erzsébet a közparkok kutatását a művelődéstörténeti szemponton kívül a műemlékvédelem aspektusából is fontosnak tartja: ezek a parkok gyakran nemzeti kulturális örökségünk veszélyeztetett részét alkotják, s helyreállításuk, revitalizálásuk érdekében elengedhetetlen egykori használatuk feltárása.¹ Rendkívül kíváncsi lenné a műemlékvédelmi szempontok gyakorlati érvényesítése a magyarkanizsai népkerti Vigadó esetében. Bár az épület elméletben védelem alatt áll, ez a gyakorlatban eddig még semmiféle intézkedést nem jelentett, így az egyre siralmasabb állapotba kerül. Egy esetleges felújítás természetesen nem valósulhat meg az épület és a megfelelő funkció összekapcsolása nélkül – a tárgykör kutatása bizonyára ebben az esetben is hasznosnak bizonyulna.

A téma jelentőségére, aktualitására egyébként akkor figyeltem fel, mikor a magyarkanizsai lakosság egy aláírásgyűjtés formájában elutasította egy ott létesítendő élményfürdő tervét, egyértelműen kinyilvánítva ezzel a Népkerthez való ragaszkodását. A helyi közösség tehát saját kulturális örökségként ismeri el ezt a parkot, amelynek mára elveszett régi fénye sokak emlékezetében – és sokak képzeletében él. Kutatásommal arra keresem a választ, hogy egészen pontosan mi ez az örökség, amelyet a kanizsaiak ilyen fontosnak tartanak.

¹ Magyar 2008. 8.

I.1. Források

Forrásaim első csoportját a községi, városi jegyzőkönyvek jelentették, amelyek azonban nem bizonyultak a legmegfelelőbb forrástípusnak e témát illetően. A forráshelyzet csak az 1908-as évtől válik kedvezőbbé, amikor a környező városokhoz képest megkésve, végre Magyarakanizsán is megjelenik az első helyi lap, a Kanizsai Ujság, amely rendszeresen beszámolt a Népkertben történő társadalmi eseményekről, s általában kiváló forrásnak mutatkozik a helyi társadalmi életet illetően. 1911-től jelent meg a konkurens lap, a Kanizsai Ellenőr. A későbbi időszakok vizsgálatával összevetve nehézséget jelentett, hogy nem találtam olyan személyes jellegű dokumentumokat, pl. naplókat, leveleket, amelyek a mindennapi élet szempontjából világítanak meg a témát.

Néhány esetben szépirodalmi művek alapján jutottam információkhoz. Itt szeretnék némi magyarázatot fűzni az általam gyakran használt *Farkasok: Bácskai rapszódia* című műhöz. Vass Imre műve bár regény, dokumentumértéke mégis oly nagy, amely a régi Kanizsáról szóló tudásunk egyedülálló forrásává teszi a könyvet. A regény legkorábbi eseményei a Monarchia korában történnek, annak is a legvégén, bár a szerző csak 1908-ban született. Kérdéses tehát, hogy leírásai mennyire adnak valós képet erről az időszakról. Az egész műre jellemző egy nosztalgikus, idealizáló látásmód, amely abból ered, hogy az író (akit közben más vidékre vitt a sors) 60 év távlatából tekint vissza élete első felének színhelyére. A történelem folyását a hétköznapi ember nézőpontjából, mintegy alulról örökíti meg, így a gyakran elkülönítendőnek tekintett korszakok nála összefolynak. Művét főként saját emlékeiből építi, amelyben tehát keveredhetnek az impériumváltás előtti és utáni idők emlékei. Leírásait valamennyire azért mégis vonatkoztathatjuk a Monarchia korára, hiszen Vass Imre szoros kapcsolatban állt idősebb újságíró kollégájával, Schöbel Miklós Jenővel, akit regénye egyik főszereplőjeként meg is örökített, és akitől sok információt szerezhetett azokra az időkre vonatkozóan, amikor ő még kisgyermek volt, sőt, olyan bennfentes információknak is birtokába juthatott, amelyek még abban a korban sem lehettek közismertek.

Különösen a kezdeti időszak vizsgálatánál időnként kitekintést teszek a környező településeken játszódó hasonló folyamatokra. Ennek több oka is van: egyrészt a Magyarakanizsára vonatkozó források hiányosságait szeretném ezzel pótolni, feltételezve hogy a közeli városokban zajló folyamatok alapján a kanizsai állapotokra is többé-kevésbé helytálló következtetések vonhatók le, másrészt az ismert adatok alapján kialakított képet egy tágabb keretbe szeretném helyezni ezzel. Egyes esetekben a példával szolgáló nagyobb településekre is kitekintek.

I.2. Magyarkanizsa bemutatása

Magyarkanizsa ma Szerbia, Vajdaság Autonóm Tartomány területén, ezen belül Bácska északi részén, a Tisza folyó jobb partján terül el, a szerb-magyar határ közelében. A település újkori történetének egyik legjelentősebb pontja az 1751. év, amikor Mária Terézia létrehozta a „Tiszán inneni kiváltságos kamarai kerületet,” és az elvándorolt szerb határőrök helyére magyarokat telepített. Kanizsa ekkor nyert mezővárosi és révjogot, valamint vásár és a hetipiac tartására is joga is volt. Benépesültek a kanizsai közigazgatás alá tartozó puszták, mint például Adorján, majd a földek egyre kiterjedtebb feltörésével megindult a tanyásodás.² Lakossága a növekvő lélekszámú külsőségekkel együtt 1900-ra elérte a 16.532 főt. Anyanyelv szerint: 16.057 magyar, 308 szerb és 67 német. Vallás szerint: 15.570 katolikus, 483 görög-keleti, 375 izraelita, valamint elenyésző számú görög katolikus, református és evangélikus hívő. A lakosság legnagyobb része mezőgazdaságból élt: 1880-ban az iparosok, kereskedők, illetve az értelmiségi szakmák képviselői mindössze a lakosság 5%-át tették ki.³ Ugyanekkor a paraszti rétegek kezdenek átállni a külterjesről a belterjes mezőgazdasági termelésre. Appel Ede 1886-ban örömmel számol be róla, hogy terjednek a technikai újítások, pl. egyre több gazdának van cséplőgépe.⁴ 1872-ben hajóállomás létesült a Tiszán, 1885-ben hajóhidat állítottak fel Ókanizsa és Törökkanizsa között, akadálytalanná téve az áruforgalmat Torontál megye felé. Szintén nagy lépés volt, amikor 1889-ben Kanizsa bekapcsolódott a vasúthálózatba, így közvetlen kapcsolatba került az ország piacaival, jelentősen élénkítve a kereskedelmet (amely leginkább a gabonakereskedelemben merült ki), és ösztönözve az intenzívebb árutermelést.⁵

A 20. sz. első évtizedére gyáripari szintre emelkedett az épületanyag-gyártás és a malomipar: gőzmalmok, gőzfűrész- és téglagyárak, manufaktúrák kezdtek termelésbe. A gazdasági fejlődést követte a közigazgatás is: 1908-ban Kanizsa rendezett tanácsú város lett. Ekkor vette fel a Magyarkanizsa nevet az addigi Ókanizsa helyett. 1912-ben felépül az új városháza, 1913-ban a gyógyfürdő. 1901-ben épült fel Haynald Lajos kalocsai érsek alapítványából a leánynevelő-intézet. Szociális intézményeket, szegényházat, árvaházat kezdtek működtetni.⁶ Teret hódított a polgári életmód. A számos egyesület aktív humanitárius és kulturális tevékenységet folytatott. A helyi társadalom mértékadó, vagyonosabb csoportjait

2 Dobos 1982. 10-16.

3 Kávai 2008. 13.

4 Appel 1886. 27-28.

5 Klamár 2006 15.

6 Iványi 1909. 317-319.

a vállalkozók, kereskedők, magánalkalmazottak és iparosok adták.⁷ Rajtuk kívül meghatározó réteget képeztek a nagygazdák, akik a városi képviselő-testület nagy részét alkották.⁸ Ugyanakkor az ipar nem tudod akkora munkaerőt felszívni, hogy ne alakuljon ki jelentős agrártúlnépesedés, amely kénytelen volt elvándorolni nyári idénymunkára vagy akár örökre. Az 1910-es évekre a lélekszám-növekedés és a paraszt-polgári fejlődés is megrekedt.⁹ Ebben az állapotban érte a várost az első világháború és a trianoni békeszerződés, mellyel a Szerb-Horvát-Szlovén- királyság fennhatósága alá került.

I.3. A közparkok kialakulása Európában és Magyarországon

A közparkok eredete a 16-17. századra megy vissza, amikor Európa nagyvárosaiban, Londonban, Berlinben, Párizsban a már fennálló vagy kifejezetten e célból létesített főúri, illetve királyi parkokat megnyitották a városi lakosság előtt. Az arisztokrácia kertjeinek megnyitása más társadalmi rétegekben is lehetővé tette az addig csak az udvari életmódra jellemző szokásrendszer elterjedését, amely meghatározta ezen tér társadalmi felhasználását: a séta, az önmegjelenítés és másokkal való találkozás rituáléját. A közparkok kialakítása az *embellissement*, a városszépítési mozgalom fontos pontja volt, de a 18. századtól a városi környezet higiéniájára is nagy hangsúlyt fektettek. A 19. század első felében először Angliában, majd a kontinensen a század második felében kap nagy hangsúlyt a parkok szociális jelentősége. Az első ipari forradalom hatására a városokban tömörödő munkásság lakásviszonyai rövid idő alatt rendkívül egészségtelenné váltak, betegségek, járványok nagyarányú terjedését téve lehetővé. Ennek orvoslására tartották hatékony módszernek a közparkok létesítését, de nem csak a higiéniai szempont játszott szerepet, hanem morális, civilizáló, kultúráló hatásukat, a társadalmi osztályok között való békés, jó viszony kialakításában és a társadalmi ellenőrzés megvalósításában játszott szerepüket is hangsúlyozták. A szűkebb, modern jelentésében vett közpark, vagyis a közösségi tulajdonban lévő, a városi közösség kezdeményezésére kialakított kert és park kialakulása is erre az időre esik.¹⁰ Már a felvilágosodás időszakától, de különösen a 19. században folyó lendületes városfejlődés nyomán megváltozott a városi társadalom természetről alkotott képe: a természet mint esztétikus, idilli jelenség tűnt fel számára.¹¹ A beépített területek terjeszkedése következtében a nagyvárosok lakossága körében természetes ellenreakcióként jelentkezett a

7 Marjanucz 2008. 10.

8 Dobos 1982. 18.

9 Klamár 2006 15-16.

10 Magyar 2008. 20-29.

11 Mészáros 2003. 187.

könnyen megközelíthető természeti környezet iránt való igény, melynek a hatalom képviselői szociális megfontolásból igyekeztek is eleget tenni.¹²

A 19. század második felében a városszépítés, majd a szociális kérdés mellett a parkok alapítása a városi zöldfelületek szisztematikus kialakításának és a város dinamikusan fejlődő szerkezetébe való beillesztésének igényével új hajtóerőt kapott.¹³ A magyar fővárosban az 1870-es évekre teljesedett ki a parkok rendszere, és ekkor alakult ki egy szisztematikus városi zöldfelület-politika. A hivatalos statisztika szerint 48 kisebb-nagyobb köz- és magánpark, illetve sétány volt a századforduló Budapestjén. Ezek közül a legnagyobb múltra az 1790-ben alapított Orczy-kert tekinthet vissza, majd az 1817 után kialakított Városliget. A Margitszigetet 1820 körül alakították angolparkká. A legnagyobb kiterjedésű Népliget csak az 1890-es években létesült. Ezen kívül a sűrű utcahálózatba kisebb sétányok, sétaterek ékelődtek.¹⁴

Hogy a parkoknak nem csak a nagyvárosokban volt szerepe, bizonyítja, hogy hozzájuk képest viszonylag kis késéssel, a 19. század közepére a csak 15-20 ezer lakosú, jórészt falusias városképpel rendelkező kisvárosokban is kialakulnak ezek a zöldfelületek.¹⁵ Hiszen a parkok kialakítása nem csak a poros, szennyezett levegőjű, egészségtelenül nagy arányban beépített nagyvárosok problémáira adott praktikus válasz lehetett. Nyugat-Európától eltérően, ahol az egészségügyi szempontok igen jelentősek voltak, a Monarchia közparkjai elsősorban a reprezentáció és a városszépítés céljait, a közösségi, a városi identitás megjelenítését szolgálták és a szimbolikus tartalmak különböző rétegeit hordozhatták.¹⁶ Ezek az igények pedig a kisebb településeken is felmerülhettek, így a zöldfelület-fejlesztés szimbolikus tartalmai kerültek előtérbe: a parkok létesítése a városi identitás reprezentációjának igényét elégítette ki. Ha nem így lett volna, akkor a kisebb települések lakói megelégedtek volna azokkal a zöldövezetekkel, melyeket a város környékén könnyedén elértek.

II. A NÉPKERT

II.1. A kezdetek (1859-1885): a kanizsai Népkert kialakulása

II.1.1. Előzmények: erdőgazdálkodás, fatenyésztés, Epreskert

„A község lakóainak kirándulási és szórakozási helyéül a tiszai sziget, a régi temető

12 Magyar 2008. 33.

13 Uo. 32.

14 Gyáni 1999. 75-77.

15 Mészáros 2003.187.

16 Magyar 2008. 335.

helyén pár év előtt létesített mű- és gyümölcsöskert, a város közvetlen közelében a réti lapályon elterülő ún. »népkert« szolgál, hol nyári hónapokban többször is térzene van.” Minderről Appel Ede 1886-ban megjelent *Ó-kanizsa nagyközség történelmi, helyrajzi, gazdasági és statisztikai ismertetése* című művéből értesülhetünk. Bár semmi közelebbit nem tudhatunk meg, például arról, hogy volt-e valamilyen társadalmi megoszlás a három helyszín látogatottságát érintően, vagy hogy milyen jellegű látogatások kapcsolódtak az egyes helyszínekhez, de mindenesetre már azt is jelentőségteljesnek tekinthetjük, hogy a szerző nem felejtett el, még ha röviden is, kitérni rá, hogy a kanizsai lakosság számára háromféle, jellegében eltérő lehetőség is rendelkezésre áll, ha szabadidejét a „zöldben” kívánja eltölteni.

A tiszai sziget bizonyos mértékben mezőgazdasági, illetve erdőgazdasági hasznosítás alatt állt. A jelek szerint már a 18. század közepén fásítást hajtottak végre a területén,¹⁷ majd a 19. század végén, 1893-ban a községi kertész kezdeményezésére egy szigeti szilvás és gyümölcsös létesítését határozták el.¹⁸ Feltételezhetjük azonban, hogy a felsorolt három helyszín közül itt játszott legnagyobb szerepet a civilizált környezetből való kivonulás és a természeti környezet élvezete az ide látogatók motivációjában. Bár telepített erdőkről van szó, valószínű, hogy az emberi beavatkozás itt kevésbé hangsúlyos szerepet kapott (ez a terület a Tisza áradásainak is ki volt téve).¹⁹ A régi temető helyén lévő mű- és gyümölcsöskertet elsődlegesen gazdasági jelentőségű létesítménynek tekinthetjük, melyet csak másodlagosan használtak rekreációs célokra. A Népkertnek azonban, bár gazdasági vonatkozása – különösen kezdetben – szintén jelentős, az elsődleges szerepe az, hogy a település lakossága számára kellemes környezetet nyújtson a kikapcsolódáshoz és bizonyos kulturális, társadalmi események színhelyéül szolgáljon.

A kanizsai Népkert keletkezése, illetve általában a város kertészete, fatenyésztése hasonló körülmények közt fejlődött, mint a többi környező, Tisza-menti településen mind a táji adottságokat, mind a birtokviszonyokat tekintve. A folyó mentén a települések kialakítására csak a magasabban fekvő platók kínálnak lehetőséget, ezeket a területeket tehát gazdaságosan kellett kihasználni. Mivel az itt fekvő településeknek fizikai személyű földesura nem volt, sok föld maradt a tulajdonukban.²⁰ 1769-ben Mária Terézia erdőrendtartási

17 Valkay 2011b. 12.

18 Valkay é.n. 7.

19 A terület később is jelentős maradt, ezt jelzi a Csodakút Ártézfürdő 1915-ös tájékoztató kiadványa is, amely a területet mint kellemes kirándulóhelyet ajánlja a vendégeknek: „Ugyancsak szép kirándulási hely a fürdőtől alig 200 méternyire fekvő sziget, hol gyönyörű gyümölcsös, veteményeskertek, fiatal és évtizedes erdők teszik kellemessé a tartózkodást.” Ezenkívül előszeretettel tartottak itt majális a polgári fiúiskola tanulói, majd később táborokat a cserkészcsapat tagjai.

20 Papp 1989. 67.

rendeletet adott ki a Tiszai Koronakerület egyébként kevés erdőterülettel rendelkező települései számára. Egy 1780-ban kidolgozott terv a megyei hatóságoknak előírta faiskolák, eperfaültetvények létesítését. Az eperfák telepítését a későbbiekben is kiemelten szorgalmazták a selyem, azaz a selyemhernyó-tenyésztés előmozdítása érdekében.²¹ Akárcsak Zentán, Kanizsán is az 1800-as évek elején császári rendeletek nyomán jött létre az ún. Epreskert,²² ahonnan 1856-ban biztosítani tudták az országutak mellé ültetendő eperfacsemetéket. Kanizsán nincs adat arra, hogy az Epreskertet sétahelyként, kirándulólé helyként használták volna, mint Zentán, ahol az Epreskert a helyiek kedvenc üdülől helye az 1850-60-as években, mindaddig, míg fel nem merül egy új közkert, a Népkert kialakításának gondolata.²³ „A város közönségének egyik legrégibb óhaja a Népkert létesítése” – hangzott el egy 1866-os zentai városi közgyűlésen,²⁴ annak ellenére, hogy a zentai Epreskert ekkor élte népszerűsége csúcsát. Érthető azonban az az igény is, hogy egy reprezentatív, a városközponthoz közelebb eső közkertet kapjon a város. Sajnos Kanizsáról nem maradt fenn a társadalmi igény ilyen világos kifejeződése, pedig a kanizsai közönség talán még jobban kívánhatott egy ilyen közkertet, hiszen nincs adatunk róla, hogy a Népkert létesítése előtt bármelyik községi kert (az Epreskertet vagy a régi temetői faiskolát) igazán szívesen látogatták volna.

II.1.2. A Népkert helyének végleges kijelölése (1859)

Az 1850-es években úgy tűnik, hogy az oktatásügy volt jelentős befolyással a kanizsai községi faiskola további sorsára, mikor a Felsőbb Iskolai Felügyelő az „oskolai növendékeknek” az Epreskertben fatenyésztet javasolt bevezetni.²⁵ A „felsőbb helyről annyira sürgetett faiskola számára” eredetileg kijelölt helyet azonban túl távolinak tartották, ezért Wagner Tóbiás kerületi esperes és oskolai felügyelő a városban fekvő régi temetőt javasolja a fatenyésztet helyéül. A terület rendezésére már meg is tettek bizonyos lépéseket, mikor újabb kifogások érkeznek: „a tanuló ifjúság számára faiskolául kijelölt térség a régi temetőben céliránytalan, mivel az iskoláktól messzire esik, és amúgy is a városnak jelentéktelenebb részén van, ajánlatván, hogy a község fa iskola s mellette egy községi kert számára alkalmasabb helyiségről gondoskodjék.” Tulajdonképpen ekkor vetették meg a Népkert alapjait, amikor a fenti kifogásra reagálva a városközpont közvetlen

21 Valkay 2002. 113.

22 Valkay 2011b. 12.

23 Valkay 2002. 113.

24 Tripolsky 1989. 77.

25 Valkay é.n.a. 1.

szomszédságában, a mentesített rétben jelöltek ki 10 hold földet a községi faiskola és kert számára.²⁶ Érdekes észrevétel, hogy a környező folyó menti települések, mint Zenta és Törökkanizsa esetében hasonló elrendeződés jött létre: a Tisza felé orientálódó történelmi településmag közvetlen közelében, az ártéren jöttek létre ilyen kertészetek, parkok. (Zentán és Kanizsán is *Bánomkertnek*, *Bánomnak*, *Bán kerteknek* nevezték ezt a területet.²⁷) Közös jellemzőnek tekinthetjük tehát a városközponthoz való közelséget, ugyanakkor az urbanisztikai tényezőktől való izoláltságot.²⁸

Ugyanebben az évben, 1859-ben merült fel egy községi kertész, illetve erdész állomás megszervezése, melynek feladatai közé tartozna egy rendes faiskola felállítása, a mentesített réti töltés előtti tér fásítása, fák ültetése a réti- és országutak mellé, a fák szaporítása és gondozása, valamint a diákok fanevelésre való oktatása (mint látjuk, az oktatási cél ismét visszaköszön). 1866-ban először találkozunk a „Népkert” elnevezéssel egy községi jegyzőkönyvi bejegyzésben, amely rögzíti, hogy a községi kertész 50 forint erejéig költségvetést készített azon magvak és faültetvények iránt, melyeket a „Népkert” számára szükségesnek talált.²⁹

II.1.3. A népkerti faiskola működése és a kert közösségi használatbavételének első nyomai

A még kezdetleges állapotban lévő Népkert üdülőhelyként való használatára az első utalást egy 1866-os jegyzőkönyvi bejegyzésben találjuk, melyben egy Schwimmer Mór nevű helybeli kocsmáros „a községi népkertben egy italmérésre és mulatásra alkalmas épület felállítására vállalkozik, melyet „egynehány évi használat után a községnek ingyen engedne át.” Ajánlatát azonban nem fogadták el, csupán egy évre szóló italmérési jogot adtak neki, az építés jogát pedig a község magának tartotta fenn.³⁰

A következő évekből viszonylag sűrűn bukkanhatunk egy-egy jegyzőkönyvi bejegyzésre a Népkertet illetően, ám ezek a bejegyzések szinte kizárólag a gazdasági vonatkozásokat örökítik meg. Például az 1867. augusztus 17-i ülésen indítványozzák egy állandó választmány létrehozását „abbéli megbízással, hogy a főczélt: a gyümölcs s átaljában a fatenyésztést szem előtt tartva, (...) mind arrul, mit a népkert végleges berendezésére és a fatenyésztés emelésére üdvösnek és czélszerűnek találand, javaslatot készítsen...”³¹

Arra, hogy a népkertnek nem csupán gazdasági funkciója volt, csak elszórva találunk

26 TLZ F:004.2. 1859.3.20/166.; F:004.2. 1859.9.9/217.

27 Papp 1989. 68.; Valkay 2002. 116.; F:004.2 1859.9.9/217.

28 Papp 1989. 67.

29 Valkay é.n.a. 1.

30 TLZ F:004.4. 1866.6.20/49.

31 TLZ F:004.4. 1867.8.17/13.

adatot a jegyzőkönyvekben, néha egy-egy kifejezésből vonhatunk le következtetéseket. 1873-ban a kertészeti, erdészeti és gátfelügyelői bizottság utasítására a felesleges sűrű jávor- és szilfákat kiszedték, és *díszültetvényekkel* helyettesítették. A következő évben a Népkert művelése és *díszítése* szempontjából szükséges díszfákról, vaddugványokról és famagvakról terjesztettek be kimutatást.³² Az ésszerű gazdálkodás szempontjai mellett tehát az esztétikai tényezőket is figyelembe vették, valamint egy 1876-os bejegyzés a Népkertben folyó vendéglátói, szolgáltatói tevékenységről ad hírt. Weisberger Sándor mérnök, bemutatja a Népkertben építendő kioszkról készített tervrajzát. A tervrajzot a képviselők elfogadták és a mérnöki költségvetés szerint építését jóváhagyták, sajnos azonban további részleteket nem tudhatunk meg róla, de talán e kioszkkal lehet kapcsolatban egy 1884-es bejegyzés, amely szerint megállapították a Népkertben történő italmérési és helydíjak árát.³³ Erre a kezdeti időszakra vonatkozóan tehát, a források szűkösségét tekintve kiemelkedő jelentőségűnek tekinthetjük Appel Ede feljebb idézett rövid ismertetését a népkert használatáról. A 20. század legelején pedig már úgy határozzák meg a Népkertet, mint ami a „népkerti faiskolából” és a „sétányul szolgáló kertből” áll 13–11 hold arányban.³⁴

II.2. A Bednár-c-korszak kezdete: a Népkert végleges szerkezetének kialakulása

A Népkert 1885-ben rohamos fejlődésnek indul, amikor Bednár-c Károlyt választják meg községi kertésszé, aki 40 éven át töltötte be ezt a posztot. A kertész munkáját jelentősen megkönnyítette, hogy 1897-ben a gyakorlatban is megtörtént a faiskolák egyesítése, oly módon, hogy a régi temetőben lévő és az epreskerti faiskolát megszüntették, egyúttal a Népkertet 7 holddal kibővítették. Bednár-c másik jelentős fejlesztése volt egy szilvás, ill. gyümölcsös létesítése a szigeti ártérben (1893–1894), amely szilárd gazdasági alapot biztosított a Népkert felfejlesztéséhez, átalakításához.³⁵

II.2.1. Kert és ház: a Vigadó felépülése

1894-ben felépült a Vigadó nagyszerű épülete, amely ezentúl a Népkert „vezérlétesítményeként”³⁶ funkcionált. A romantikus hangulatú épület a polgári fejlődés helybéli igényeit reprezentálja. Amint már arról feljebb szó volt, a Népkertben már létezett egy kisebbfajta kioszk, de 1890-ben a kanizsai lakosok kérésére, egy komolyabb, a helyi igényeknek megfelelő, mintegy 300-400 egyén befogadására alkalmas „nyári mulatóhely”

³² Valkay é.n.a. 2.

³³ Uo. 4.

³⁴ TLZ F:004.29. 1902.6.29/318.

³⁵ Uo.

³⁶ Papp 1989. 69.

építését határozták el.³⁷ A Vigadó tervét Csuka Sándor községi mérnök készítette el „svájci stílusban,” amit előszeretettel alkalmaztak fürdőhelyek, üdülőhelyek, parkok épületeinél. A stílus az alpesi térség tágas parasztházainak stilizált, eklektikus utánzásából ered, és fő jellemzői, a tornyocska, a nyitott tornác és erkély, a fűrészelt és faragott deszkadíszekkel ellátott oromzat a Vigadón is megfigyelhetőek.³⁸ (Ugyanebben a stílusban épült a Vigadó mögött elhelyezkedő kertészlak is.)

Ekkor már állt az 1892-ben készített szökőkút, és folyamatban volt a franciakert kialakítása. 1895-ben elfogadják Bednárcz tervét a Népkert átalakításáról, hogy az új Vigadó-épülethez méltó környezetté váljon. A gondos tervezés eredményeként az új épület és környezete harmonikusan kiemeli egymást, oly módon, hogy a Vigadó „a népkerti körisfasétány (allé) tengelyében a virágszőnyeggel ékesített franciakert »fölött« egy magasított pódiumra került, úgyhogy teraszáról nézve, az egész »mű« mintegy kitárulkozik, és mondhatni felfedi magát.”³⁹ A mai Bácska területén található régi parkok (egykori kastélykertek, kisebb számban közparkok) kertészeti kialakításának vizsgálata alapján általánosnak tekinthető a két alapvető stílus, a francia- és az angolkert keveredése: a reprezentatív neobarokk parterek⁴⁰ kombinációja a park nagyobb részét kitevő romantikus angol tájképi stílussal, ösvényekkel átszőtt fás ligetekkel, tágas gyepekkel és vízfelületekkel. A színpompás neobarokk parterek jelezték a tulajdonos gazdagságát és tekintélyét, egyúttal azt a szerepet is betöltötték, hogy minél jobb rálátást biztosítsanak az épületre, hogy kiemeljék, mintegy pompás „keretbe” foglalják azt. A park legreprezentatívabb részét tehát ezek a gazdagon díszített geometrikus virágágyak jelentették, melyek általában a főbejáratnál vagy a sétautak kereszteződésénél helyezkednek el, míg a park nagyobb része szabadon elhelyezkedő fákból, illetve egyenes fasorok és kanyargó ösvények váltakozásából áll. Vagyis ahogy a franciakert keretbe foglalja az épületet, az angolkert úgy képez foglalatot mindkettő számára. Ez a megoldás nem csak az angolkert divatjának követésére utal, de mivel a bonyolult kialakítású virágágyak gondozása igen költséges volt, kiterjedésüket a fenntartás lehetőségei határolták be, ezáltal valóban státusszimbólumként működhettek.⁴¹ Bár ez a szerkezet elsődlegesen a kastélyparkok kialakítására jellemző, a Vigadó felépülése által a kanizsai közpark is tökéletesen beilleszkedett ebbe a hagyományba.⁴²

37 Valkay 2010e. 12.

38 Valkay 2007. 106.; Kósa 1999. 130.

39 Valkay 2010b. 12.

40 Többféle alakja létezik, általában az épület (kastély) előtti geometrikusan elosztott, szimmetrikus rajzú gyepes vagy virágos mező. (Szikra 2011. 174.)

41 Korać 2007. 10.; Papp 1898. 69.

42 A történeti kertekről szóló szakirodalom igen ritkán foglalkozik közparkokkal, ezért nehéz megállapítani,

II.2.2. Erzsébet-liget: az emlékezet helye

A városi parkok a szimbolikus tartalmak különböző rétegeit foglalhatták magukba, a helyitől az egyetemesen érvényes mondanivalóig a város nagyságától, szerepétől függően. Színterei és eszközei is lehettek a közösségi, országos és birodalmi reprezentációnak.⁴³ Az Erzsébet királynénak való emlékéllítással a kanizsai Népkert a helyi mondanivaló mellett magasabb szintű, országos, illetve birodalmi vonatkozású tartalmak hordozójává vált.

1898-ban, Erzsébet királyné meggyilkolásának évében országos mozgalom indult a királyné emlékének méltó megőrzésére. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter 1898. november 19-én, éppen Erzsébet napon hirdette ki az Erzsébet királyné emlékfák, emlékligetek és emlékerdők létesítésére vonatkozó rendeletét, mint a királyné alakjához leginkább illő emlékéllítási eljárást. A rendelet szerint a kincstári gazdasági egységekre nézve kötelező érvényű volt az emlékfásítás, illetve mint felkérés fogalmazódott meg a közvéleményhez szóló közleményben. A rendelet pontosan meghatározta a telepítés kereteit: a fákat és ligeteket Erzsébet királynéről kellett elnevezni, és meg kellett jelölni emléktáblával, amelynek felirata „Erzsébet királyné emlékfái”. Ez a megjelölés nem csak az emlékéllítást, hanem a fák védelmének és gondozásának biztosítását is célozta.⁴⁴ Az emlékfaültetés ekkor már nem ismeretlen emlékéllítási forma a magyar közvélemény számára: 1879-ben a királyi pár ezüstitakodalmá, majd a trónörökös házasságkötése szolgáltatott alkalmat a faültetésre, de ezek inkább elszórt kezdeményezések voltak. 1896-ban viszont az ezredéves megemlékezések alkalmával sokkal tömegesebb megmozdulássá vált az emlékfaültetés,⁴⁵ melynek a kanizsai jegyzőkönyvekben is megtaláljuk a nyomát: 1896. máj. 2-án tárgyalták Bács-Bodrog vármegye Tanfelügyelőségének rendeletét az emlékfákról, amellyel kapcsolatban annyit határoztak, hogy kiültetésüket őszre halasztják.⁴⁶ Sajnos további adat nem áll rendelkezésre arról, hogy valóban megvalósult-e a kiültetés, és ha igen, akkor hol.

Szerencsére ennél dokumentáltabb az Erzsébet-liget sorsa. Az királyné emlékének szentelt országos méretű mozgalomba Kanizsa is bekapcsolódott. A zentai főszolgabírói hivatal rendeletét az „Erzsébet fák” ültetése tárgyában 1898 decemberében tárgyalták, s több javaslat is felmerült az emlékéllítást illetően, pl. a főtér Erzsébet térré való átnevezése, illetve Bednárucz Károly községi kertész a következő, szinte kész tervet terjesztette be: egy

hogy mennyire volt elterjedt ez a forma a közterek esetében, de párhuzamért mégsem kell messzire mennünk, elég ha csak a palicsi nagypark szerkezetére és az ottani Vigadó elhelyezkedésére tekintünk.

43 Magyar 2008. 339.

44 Hudák 2011. 25.

45 Uo. 18.

46 TLZ F004.24. 1896.5.2/167.

tómedence lenne készítendő, amely a népkerti mocsaras vizet levezetné, a terület befásítását pedig a kertészeti bizottság oldaná meg. A következő év elején elfogadták a kertészeti bizottság javaslatát az Erzsébet-fák ültetésére és az e célra alkalmasnak talált 500 darab eperfa kiültetésére a községi faiskolába. Végül egy 1901-es jegyzőkönyvi bejegyzés által tanúi lehetünk az Erzsébet-liget tulajdonképpeni létrejöttének, amikor az *Erzsébet-liget bizottság* kérvényt nyújtott be, miszerint a ligethez közeli (szembeni) majdnem hasznavehetetlen lapos és vizenyős területet a község bocsássa a rendelkezésére.⁴⁷ Vagyis a Népkert területéből mintegy kiemelték egy részt, s ezt szentelték a királyné emlékének. Mindezzel szinte teljessé vált a Népkert ma is fennálló szerkezete.

A későbbiekben (sajnos nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor) Erzsébet királyné szobra is helyet kapott a Népkertben, de nem a tulajdonképpeni Erzsébet-liget kissé félreeső, romantikus, tájképi stílusú területén, hanem egy jóval reprezentatívabb helyszínen, az allé főtengegyében. Ezzel az emlékállítás aktusa teljessé vált, „így lett a park hivatalosan is Erzsébet-liget, bár a nép között Népkert volt akkor is, az maradt ma is.”⁴⁸ Erzsébet királyné szobra 1944-ig állt helyén, amikor is egy orosz katona szétlőtte, s helyreállítására nem volt lehetőség.⁴⁹ Úgy tűnik tehát, hogy az emlékállítás nem vált túl időtállóvá – a politikai körülmények miatt nem is válhatott.⁵⁰ Mindezt a kanizsaiak körében végzett kérdőíves kutatásom is alátámasztani látszik, ugyanis a válaszadók 45%-a még sosem hallotta az Erzsébet-liget elnevezést (és nem csak a fiatalabb korosztály), egy másik jelentős része (27%) pedig hallott már róla, de nem igazán tudja mire vonatkoztatni. 22% véli tudni, hogy ez volt valamikor a Népkert hivatalos neve, és csak 4% választotta az Erzsébet-liget eredetéhez legszorosabban kapcsolódó választ, amely szerint a Népkert egy részét hívták így Erzsébet királyné emlékére.

II.3. Társadalmi események a Népkertben

A Bednárucz Károly keze alatt gyönyörűen fejlődő park egyre nagyobb szerepet kapott a település társadalmi életében. Az 1890-es évektől egyre több nyomát találhatjuk annak, hogy különböző rendezvényeket szerveztek a Népkertben. Mindez nem véletlen, a helyi társadalmi élet is ekkor kezdett igazán fellendülni. A kiegyezés után kedvező politikai

47 Valkay 2010b. 12.

48 Papp 1989. 69.

49 Valkay é.n.b. 1.

50 Előreugorva az időben az 1920-as évekre, láthatjuk, hogy az új hatalom a szimbolikus birtokbavétel, az etnikai térfoglalás jegyében átnevezte a parkot Princeza Jelena parkra (valószínűleg I. Sándor jugoszláv király nővérééről), de ez az elnevezés még kevésbé tudott meghonosodni a köztudatban.

körülmények alakultak ki a társadalmi egyletek alakulására, és a gazdaság gyors fejlődése egy öntudatos, igényes polgári réteg megerősödését eredményezte. Úgy tűnik mindezek a hatások az 1880-as években érték be Kanizsán, hiszen az 1840-es évek óta fennálló Műkedvelő Társulat és Kaszinó kivételével a legtöbb helyi egylet ezidőtájt alakult meg: 1881-ben az Iparos Olvasókör, 1884-ben az Iparos és Polgári Dalkör, 1889-ben az Önkéntes Tűzoltóegylet és a Keresztény Nőegylet. 1885 óta van adat az Izraelita Nőegylet működésére, és 1894-ben alakult meg a település egyik legfontosabb társadalmi csoportját tömörítő Gazdakör, majd 1906-ban a Gazdasági Legényegylet és a Magyarokanizsai Első Asztaltársaság. A 20. század elejének egyik legtevékenyebb egyesülete a város legtehetősebb, legtekintélyesebb polgárait összefogó Úri Kaszinó, és a mintegy ennek ifjúsági szekciójaként létrejött Magyarokanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylet (MIKE), melynek tevékenységéről szintén sokat szólnak a források.⁵¹ Valószínű, hogy még több, hosszabb-rövidebb ideig fennálló, eltérő mértékben aktív egyesület is létezett, amelyekről azonban nem maradt fenn forrás.

Az egyletek többségére érvényes, hogy alapvetően két fő céljuk volt: a jótékonykodás és a társadalmi, kulturális élet élénkítése. Ennek kedvelt eszköze volt a táncmulatságok szervezése, melyeknek bevételét rászorulóknak segélyezésére vagy az egylet saját tevékenységének fenntartására fordították. Az 1890-es évektől a városi jegyzőkönyvekben időnként feltűnnek a különböző egyletek kérvényei a Népkert átadására ilyen táncmulatságok tartása céljából. Az első ilyen adat 1894-ből származik: a gazdasági egyesület kérvénye a Népkert átengedésére a június 29-én megtartandó táncmulatságra.⁵² A Vigadó építése ebben az évben még folyamatban volt, s átadására csak a következő év tavaszán került sor, tehát a mulatság központi színhelye a tánckörönd lehetett, melynek meglétére sajnos csak egyetlen forrásban találtam utalást.⁵³

Egy 1896-os adat igen sok tanulsággal szolgál számunkra, mivel megtudjuk belőle, hogy a park átengedése a különböző rendezvényekre általában bizonyos díj fejében történt, felmentették azonban ez alól az ipartestületet és a gazdakört, amelyek egy jótékony célú táncvigalmat szerveztek a Népkertben.⁵⁴

1897. augusztus 20-án került sor az Önkéntes Tűzoltóegylet zászlószentelési ünnepélyére, valamint a Bács megyei tűzoltó szövetség évi gyűlésére. Mivel a tűzoltóegyletet maga község tartotta fenn, így a rendezvényt is pártfogásába vette és községi ünnepként

51 Kávai 2008. 11-57.

52 TLZ F004.22. 1894.5.29/241.

53 Vass 2003. 25.

54 TLZ F004.24. 1896.6.12/196.

kezelte. Mindebben közrejátszhatott, hogy a rendezvényre hivatalosak voltak a közeli községek tűzoltói és az egész vármegye előkelőségei. A városnak mindez jó reprezentációs alkalomként szolgált, s a vendégeket illő fogadtatásban készült részesíteni: díszebédet és tűzijátékot is szerveztek a tiszteletükre. A rendezvény helyszínéül a népkerti Vigadót és magát a Népkertet jelölték ki, ahol a vendégek ellátása „házilag is teljesíthető”, vagyis anyagilag kedvezőbb, mintha vendéglősnek adnák ki.⁵⁵ Sajnos az esemény további lebonyolításáról nem áll rendelkezésre adat, de valószínűleg ez a nagyszabású, vagy legalábbis annak szánt esemény volt az előzménye a később hagyományossá váló augusztus 20-i, illetve nyári tűzoltónapoknak, amelyeket még a két világháború között is megrendeztek. A Szegedi polgári dalárda szintén a Népkertet szemelte ki az 1897 júniusában tartott kanizsai bemutatkozása számára.⁵⁶

II.4. A társadalmi megosztottság és a kisajátítás kérdése: panasz a Népkert lezárására (1903)

Ha a források nem is túl bőbeszédűek, azért látható, hogy az egyesületek szívesen tartották rendezvényeiket a Népkertben. Ez azonban azzal járt, hogy a rendezvények idején a Népkertbe csak belépő ellenében lehetett bejutni, ami a szegényebb rétegnek nem kedvezett. A városlakók panaszára a problémát a képviselő testület is megtárgyalta 1903 májusában. Az ezzel kapcsolatos bejegyzést érdemesnek látom szó szerint idézni:

„Elnöklő bíró jelenti, miszerint igen sokan panaszt emeltek nála, hogy a nyár folyamán a vásár- és ünnepnapok legnagyobb részén a népkert az ott rendezni szokott multságok miatt elzáratik a lakosság elől, s csak belépti díj mellett lehet bejutni, miáltal a szegényebb s a népkertet csak vásár és ünnepnapokon látogatható lakosság nem veheti az igénybe. Herczeg Ede képviselő előadja, miszerint a népkertbe rendezni szokott multságok miatt a köznép, iparosok s kereskedők kizáratnak a népkertből, s a folytonos fizetésekkel való bejutás tetemes megterheléssel járára, oda nem juthatnak be, noha a népkertet a község saját pénzén, a lakosság üdülésére és szórakozására tartja fenn...”⁵⁷

Indítványozzák tehát, hogy a Népkertben csupán az Erzsébet ligetet fejlesztő bizottság és a közhasznú önkéntes tűzoltó egyesület tarthasson multságot. Dr. Király Sándor pedig egy kompromisszumra hajló javaslattal áll elő, amely minden egyesületnek engedélyezné a multságok tartását, de csak úgy, hogy a Népkert Erzsébet-ligetet képező részét (a tó és környéke) szabadon hagyják s csak a belső részét zárják el. A képviselő testület végül egy

⁵⁵ TLZ F004.25. 1897.7.18/298.

⁵⁶ TLZ F004.25. 1897.6.16/194.

⁵⁷ TLZ F:004.31. 1903.5.29/245.

igen drasztikus határozatot hoz, amely szerint az Erzsébet ligetet gondozó bizottság évente kétszer rendezhet belépő díjat megkövetelő mulatságot, a többi együletet pedig arra utasítják, hogy mulatságaikat a nagyvendéglő dísztermében vagy saját helyiségükben tartsák meg.⁵⁸ (Úgy tűnik viszont, hogy a tűzoltó egyület mégis a kedvezményezettek között maradhatott, mivel a következő évben az egyület 15 éves fennállása alkalmából tartott ünnepségre átengedték számára a Népkertet június 12-én délutánra és éjjelre.⁵⁹)

Ez az egyetlen bejegyzés nagyon sokat elárul számunkra a park használatának szociális megosztottságáról. A felszólalás hangsúlyozza, hogy a szegényebb, illetve kötött szabadidővel rendelkező rétegnek csak vasárnap és ünnepnapokon van lehetősége a parkot látogatni, tehát itt egy *időbeli megosztottságot* fedezhetünk fel, tekintve, hogy a tehetősebb, több szabadidővel rendelkező réteg akár hétköznap is megtehetette ezt. Erre az időbeli megosztottságra mutat rá egy a Magyarokanizsai Ifjúsági Közművelődési Egylethez (MIKE) és a „Muskátli Asztaltársasághoz” (Új Asztaltársaság) köthető rendezvény. Az éppen Kanizsán állomásozó honvédezred zenekarának közreműködésével térzenével egybekötött táncmulatságot tartottak a Népkertben egy csütörtök délután, amely azonban „csekély számú hallgatót vonzott, melynek oka részint abban keresendő, hogy köznap lévén az iparosok és kereskedők hiányoztak, ami természetesen lényeges differentiát is jelentett.”⁶⁰ Egy bizonyos incidens miatt az eseményről több olvasói levelet is megjelentetett a Kanizsai Ellenőr szerkesztősége, így néhány részletet is megtudhatunk még, például, hogy a közönség legnagyobb részét a hivatalnokok tették ki, a tisztikar pedig *szabadjeggyel* rendelkezett, vagyis feltételezhető, hogy ezúttal is belépőt kellett fizetni. A következő évből egy hasonló eseményről értesülhetünk a „Muskátli Asztaltársaság” szervezésében: szintén egy hétköznap délután rendeztek sétahangversenyt a Népkertben, majd zeneestélyt, amelyen 12 tagú cigányzenekar muzsikált. (A belépő 2 korona volt, de sajnos nem vehető ki, hogy ez a sétahangversenyre is, vagy csak a zeneestélyre vonatkozik.)⁶¹

Nem dokumentálható, hogy az időbelin kívül *térbeli megosztottság* is lett volna. Ilyen akkor jöhetett volna létre, ha elfogadják Dr. Király Sándor arra irányuló javaslatát, hogy a belépődíjhoz kötött rendezvények csak a Vigadó felőli, a szökőkúttal és franciakerttel díszített belső, reprezentatív részt foglalják el, az Erzsébet-liget angolparkja pedig maradjon hozzáférhető mindenki számára. Ezek a megosztások máshol spontán, egyezményes módon is

58 TLZ F:004.31. 1903.5.29/245.

59 TLZ F:004.32. 1904.5.3/151

60 Kanizsai Ellenőr 2. évf. 25. sz. 1912. jún. 15.

61 Kanizsai Ujság 6. évf. 30. sz. 1913. júl. 27.

létrejöhetnek. A főváros különböző parkjainak általában megvolt a maga közönsége, és csak ritkán nyújtottak színteret a különböző társadalmi rétegek keveredésének. Jellemző volt, ha egy helyet „nem kívánt népcsoportok” kezdtek látogatni, a középosztálytól fölfelé álló rétegek inkább elkerülték azt, vagy megpróbálták szervezett módon kisajátítani saját használatukra. Az ilyen kezdeményezéseket azonban a városi tanács nem igazán támogatta, belátva, hogy a nyilvános terek „szociálisan exkluzívva nyilvánítása” „a mostani humánus elvekkel szemben” áll. A különböző társadalmi csoportok demokratikus összevegyülése mégsem történt meg, még a minden réteg által tömegesen látogatott Városligetben sem, ahol minden osztálynak megvolt a jellemző, egyezményes módon elkülönülő tartózkodási helye, a középosztály például a tó kis szigetein gyülekezett, míg a Stefánia-úton való sétálás, kocsikázás az elit közönség kiváltsága volt.⁶²

A kanizsai városatyák szigorú, az egyleti multságokat kiutasító határozatukkal, úgy tűnik elejét kívánták venni mindenféle kisajátításnak, de nem lehet tudni, hogy meddig maradt érvényben ez a korlátozás, vagy hogy mennyire következetesen tartották be. Ugyanis 1906-ban ismét a Népkertben rendezett egyesületi, illetve „magányos” multságokról tárgyal a vezetőség. Bednarcz Károly községi kertész és a népkerti szépészeti bizottság indítványára a képviselő-testület úgy határozott, hogy az itt rendezett multságok bevételének 10%-a ezután a népkerti szépészeti bizottságot illeti.⁶³

1909-től leginkább jótékonysági programokat tartottak a Népkertben, főleg a Keresztény Nőegylet szervezésében: pl. majális az óvodás gyermekek részére vagy az „országos gyermekvédő liga” javára rendezett sétahangversenyek, multságok. Ezen kívül még leginkább a tűzoltóegylet által szervezett vagy a bevételt nekik ajánló rendezvényekről tudósít a helyi sajtó, pl. 1912 júliusában a Szegedi Polgári Dalárda adott be kérvényt a Népkert átengedése iránt, az általa rendezendő népünnepélyhez, melynek bevételét a kanizsai Önkéntes Tűzoltóegyletnek ajánlotta fel.⁶⁴ 1914-ben nagyszabású versenyt rendezett a tűzoltóegylet, amelynek különböző programrészei a város több fontos helyszínén zajlottak: a versenyeket a főtéren, a közgyűléseket a városházán bonyolították le, de a tűzijátékkal és táncmultsággal egybekötött záróünnepség a Népkertben, illetve a díszebéd a Vigadóban folyt le.⁶⁵

62 Gyáni 1999. 82-84.

63 Valkay é.n.a. 9.

64 Kanizsai Ujság 5. évf. 30. sz. 1912. júl. 28.; Kanizsai Ujság 5. évf. 36. sz. 1912. szept. 8.

65 Kanizsai Ellenőr 4. évf. 25. sz. 1914. jún. 21.

II.5. Általános parkhasználat

Bár a parkokban a társas élet sokféle formája érvényesült (bálok, vendéglők, fürdőélet), általánosságban mégis mint sétahely funkcionáltak. A séta történhetett magányosan, de sok esetben a társas élet szokásaként valósult meg. A polgári életmód mindennapos rituáléjának összetevőjeként kielégítette a szórakozás és a testmozgás igényét. Ellentétben az udvari/nemesi séta gyakorlatával, amely a feudális hatalom bemutatására szolgált és csupán kulisszája volt a természet, a polgári nyilvánosság keretében történő séta „egy olyan szélesebb körű társadalmi önbemutatói gyakorlattá vált, amelynek célja a természetesség jegyében a testi és szellemi megújulás volt.”⁶⁶ A sétáló tulajdonképpen nem tesz mást, mint másokat lát és önmagát láttatja, ennek pedig ideális helyszíne a korzó, amely persze nem csak a zöldben lehetett⁶⁷ – Magyarokanizsán például még a főutca, vagyis az Úri utca szolgált korzóként. Hogy a parklátogatás, a séta, a korzózás milyen fontos reprezentációs alkalom volt, azt a Kanizsai Ellenőr riportere rendkívül éles szemmel figyelte meg, és nyílt iróniával festette le a lap hasábjain *Vasárnap délelőtt, délután és este. Egy kis riportféle c.* cikkében:

„Mindenki ünneplő öltözékben van, jönnek a templomból. Vannak, akik imádkozni mennek oda, de legtöbbször a ruhájukat mutogatják. (...) Vasárnap délután. Lenn vagyok a Népkerthben. A cukrászdában ülök egy fagyalt mellett, és élvezem, hogy dühöng az agglegények társasága, mert elfoglaltam a helyüket. Sajnálom, de én is szeretem a jó kilátást, nem csak ők. (...) Öt óra után megérkezik az intelligencia. Már háromnegyed 5-kor érezni a parfümilletet, ilyenkor a Népkerth lejárójánál lehetnek. Mint illik, ők is felülnek a cukrászdába. Fagylaltoznak, és mit gondol a kedves olvasó, mit csinálnak még egyebet? Figyelik, hogy őket hányan figyelik, minden öt percben hátra tekintenek, hogy leolvassák a szomszéd arcáról, hogy nem követtek-e el egy kis etikett hibát a fagyalt evésénél.”⁶⁸

A parkok a sétán kívül helyet adhattak a csendes, magányos elvonulásnak, akár valamilyen szellemi tevékenység végzése, olvasás, tanulás céljából – ez a 19. század elején Rousseau nyomán is divat volt.⁶⁹

A rendelkezésemre álló forrástípusok, a jegyzőkönyvek, de még inkább a korabeli helyi sajtó segítségével viszonylag könnyen képet alkothatunk az egyes tevékenységek szerepéről a Népkerthben folyó társadalmi élet terén. Kevésbé alkalmasak viszont arra, hogy a mindennapos, egyéni parkhasználatról derítsünk ki valamit, ugyanis a megszokott, általános dolgokról csak elszórt utalásokból következtethetünk belőlük. A Kanizsai Ellenőr *Témák,*

⁶⁶ Magyar 2008. 164.

⁶⁷ Uo. 167.

⁶⁸ Kanizsai Ellenőr 3. évf. 28. sz. 1913. júl. 20.

⁶⁹ Magyar 2008. 170.

amilyenekről mindenkinek jogában áll írni című rovata közölt időről-időre szórakoztató történeteket a kisváros életéből, alkalmanként – talán valós, talán fiktív – olvasói levelek formájában. Az egyik ilyen írás szerzője például egy szép délután emlékét idézi fel, amikor még diák korában társaival együtt „tanulás” címen lementek a Népkerthbe az időt múlatni. A mókás történet „a Bednárucz bácsi szilvájának” megdézsmálásával és a csősz előli meneküléssel folytatódik.⁷⁰

1912 nyarán katonák gyakorlatoztak Magyarakanizsán, ami érdekes színfoltot hozott a városka életébe, és igencsak felélénkítette az „esti korzót, mely némelyeknél mélyen benyúlik az éjféli órákba” – számol be a Kanizsai Ellenőr. Az újság egy olvasói levelet közöl, melyben egy cselédlány meséli el, hogyan ismerkedett meg az itt állomásozó honvédezred egy tizedesével:

„Elmentünk sétálni a fő-utcára. Gondoltam magamban, ha az úri kisasszonyoknak szabad a tiszt Urakkal egyedül sétálni, – mért ne mehessek én is. (...) vasárnapra azonban randevút adott. (...) felmentünk a vigadóba sörözni. Káplár Csutak lenyelt vagy 16 pohárral, – én is megittam vagy 6-tal. Nyolc órát harangozták már, mikor a pincérnek szóltunk, fizetni.”

A leány végül hoppon maradt, mivel a tizedesnél pénz nem lévén, neki kellett kifizetnie a számlát, s ezután a lovag persze nem jelentkezett többet.⁷¹ Ezek szerint elképzelhető volt, hogy még egy cselédlány is beüljön a Vigadóba, még hozzá a legforgalmasabb napon – bár figyelembe kell vennünk a tizedes úr társaságát is – és még a számlát is állni tudta. Mivel azonban egyszeri adatról van szó, nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, és az lehetséges, hogy az író szándéka – amennyiben valóban csak fiktív levélről van szó – egyszerűen az ironizálás volt.

II.5.1. Tekepálya, tenispálya, „laptázó hely” – sportélet, aktív kikapcsolódás

Az 1890-es évek közepén a Népkerth rohamos fejlődésnek indul. A Vigadó felépülése, és a park fejlesztése új dinamikát adott az ott folyó társadalmi életnek. Egyre bővülő szórakozási lehetőségek álltak a közönség rendelkezésére. Ifkovits Antal a Vigadó bérlője, valamint az Ó-Kanizsai Teke Társaság szorgalmazza a Népkerthben egy tekepálya kialakítását, ugyanakkor a községi kertész javaslatára kijelölnek egy „laptázásra alkalmas helyet.”⁷² 1902-ben az ókanizsai diákifjúság egy „Tenis” pálya kialakítását kéri. A pálya helyét a községi kertész jelölte ki, aki egyben a „Tenis” klub elnöke is volt. 1908-ban az Ifjúsági Közművelődési Egyesület szeretne volna az Erzsébet ligeti tavat korcsolyázásra használni, és

⁷⁰ Kanizsai Ellenőr 2. évf. 45. sz. 1912. nov. 3.

⁷¹ Kanizsai Ellenőr 2. évf. 24. sz. 1912. jún. 9.

⁷² TLZ F004.23. 1895.6.28/218.; Valkay 2010b. 12.

ott egy melegedőpavilon építését is kérte. Indítványukat ugyan nem hagyták jóvá, de egy év múlva még mindig az Egyesület napirendjén volt ez a törekvés.⁷³ A teketársaság tevékenységéről továbbá 1913 és '14 májusából találtam dokumentumot, amikor is nagy tekeversenyt tartottak térzenével egybekötve (a külön hirdetésre talán az idény kezdete miatt volt szükség).⁷⁴ És végül, bár ez nem érinti szorosan a Népkert területét, 1913-ban a magyarkanizsai sportegylet kérelmezte a faiskolai libalegelőnek futballozásra való átengedését, amit a tanács jóvá is hagyott, azzal a feltétellel, hogy a használat előtt – mivel továbbra is legeltető – a játszóteret tisztítsák le.⁷⁵

Bár ezek csak töredékek, a személyesebb jellegű források, például naplók, levelek hiányában, kénytelenek vagyunk ennyivel beérni az első világháború előtt időszakra vonatkozóan. Most pedig tekintsük át a kifejezetten a Vigadóra vonatkozó adatokat.

III. VIGADÓ

III.1. Vendéglátóhelyek a parkokban, a Vigadó, mint vendéglátóhely

A parkokban, kirándulóhelyeken létesített vendéglátóipari intézmények tulajdonképpen a piknik hagyományát lényegítették át. Más vendéglátóhelyekhez képest jellegzetességük idényjellegű működésük és természetközeli voltak, mely által sajátos élményt nyújtottak látogatóiknak. Ahogy a városi parkokban mintegy civilizált, domesztikált formájában lehetett élvezni a természetet, ezek az intézmények még tovább vittek ebben az irányban, általuk a látogatók menedéket nyerhettek az időjárás szeszélyeitől. Ezekre az intézményekre is kiterjeszthető az az eredetileg a kávéházak kapcsán megfogalmazott állítás, miszerint a városi közterek és az otthonok magánszférája között helyezkednek el. Az utca – és esetenként a parkok – mindenki számára hozzáférhető nyilvánossága és a magánélet intimitása között a félnyilvánosság szféráját képezve egyszerre voltak a találkozás és az elkülönülés helyei. A vendéglátóhelyek számos típusa – vendéglő, kiosk, kávéház, kocsmá – található meg a parkokban, kirándulóhelyeken: ahol a terület és a közönség nagysága, rétegzettsége megengedte, illetve megkövetelte, egy parkban több hely is működött a különböző rétegek igényeihez igazodva.⁷⁶ A budapesti Városligetben például a rendkívüli látogatószámokat elérő millenniumi kiállítások idején 25 vendéglő, kávéházi csarnok, illetve

73 Kanizsai Ujság 1909. II. évf. szept. 26. 39. sz.; Kanizsai Ujság 1909. II. évf. okt. 3. 40. sz.

74 Kanizsai Ellenőr 3. évf. 20. sz. 1913. máj. 18.; Kanizsai Ellenőr 4. évf. 20. sz. 1914. máj. 17.

75 Valkay é.n.a. 6.

76 Magyar 2008. 171.

pezsgőpavilon működött.⁷⁷

Alapvető, sok látogatót vonzó, intézményesült szórakozási forma volt a parkokban a térzene. A parkok vendéglőiben, kávéházaiban, illetve a zenepavilonokban tartott szabadtéri koncertek meghallgatása a séta egyik fontos célja volt.⁷⁸ Miután 1913-ban megnyitotta kapuit a gyógyfürdő, maga az igazgatóság is gondoskodott a közönség ilyesfajta szórakoztatásáról:

„Fürdőváros lettünk, illő tehát, hogy a látszat is olyan legyen. (...) Reggel, este sétahangversenyt rendez [a fürdő igazgatósága], ami nagyban vonzza a közönséget, és gyakran tömegesen látogatja a kertet.”⁷⁹

És persze nem csak zenét hallgatni, hanem táncolni is lehetett. A tánchelyek kialakításának igényessége igen nagy skálán mozgott: az alacsonyabb réteg számára szóló tánchely néhol egyszerűen a gyeptől volt, vagy legalább ledöngöltek egy erre kijelölt területet. Kialakíthattak fapadozatú táncöröndöt, amelyet ki is világíthattak, és természetesen a vendéglátóhelyek is gyakran foglaltak magukba tánctermet. Így például az újszegedi ligetben a századforduló felé a Vigadóban inkább az úri közönség, a táncöröndön pedig a népi mulatott.⁸⁰

A városi zöldövezetekben elhelyezkedő vendéglátóipari egységek fő jellemzőit a magyarkanizsai népkerti Vigadó is magán viselte. Mint ahogy a park látogatása is a jó időhöz volt kötve, úgy a Vigadó is szezonjellegűen üzemelt, leginkább májustól vagy júniustól októberig. Ehhez hozzájárult, hogy a Népkertbe vezető utak rossz minősége kedvezőtlen idő esetén nehézkessé tehetette a lejutást.

Mivel források hiányában a kínálatáról nagyon keveset tudunk, nehéz behatárolni, hogy a vendéglátóhelyek mely típusába sorolhatjuk. Úgy tűnik, az 1914-es átalakítás előtt nem is volt konyhája, tehát jól meg kell gondolnunk, hogy a vendéglők közé soroljuk-e. Csak találgathatunk, hogyan bonyolították le az olyan eseményeket, ahol a résztvevőket ebéddel, vacsorával vendégelték meg. Szinte a kezdetektől rendelkezett viszont jégveremmel. A szűkös forrásokból arra következtethetünk, hogy leginkább italok, sör, bor, üdítők, és esetleg hideg harapnivalók szerepeltek a kínálatban. Egy följebb már említett 1912-ben megjelent cikkben a szerző iskolás éveire emlékszik vissza, néhány kifejezéssel utalva a kérdéses témára:

„Egy szép délután lementünk a népkertbe tanulni: A Pista, a Csuka Ernő, Király Relli és én! Hogy tanulásról szó sem volt, azt garantálja a fenti díszes névsor. Négy óra felé nagyon megéhezünk. Akkor még nem mért a vigadóban Moldvay Károly jó, *karcost*⁸¹ és nem szolgált hozzá jó *felvágottat* sem, tehát nem kevés fejtörést okozott az éhség mikénti

⁷⁷ Magyar 2008. 174.

⁷⁸ Uo. 194.

⁷⁹ Kanizsai Ellenőr 4. évf. 28. sz. 1914. júl. 12.

⁸⁰ Bátyai 1999. 129.

⁸¹ Itt feltehetően valamilyen borra gondol.

csillapítása. Mit csináljunk? Csuka Ernőnek, az akkori diákélet legnagyobb svihájkának az ötlete támadt, hogy jó volna megdézsmálni a Bednárcz bácsi szilváját.”⁸²

Lehetséges tehát, hogy a fogyasztás mellékes szerepet kapott itt a kultúra fogyasztásához és a szórakozáshoz képest, és inkább azért látogatták a Vigadót, hogy zenét hallgassanak, táncoljanak, s kevésbé számított, az, hogy eközben meg is ittak valamit. Az itt folyó zenei élet valóban nagyon gazdag lehetett a Vass Imre Bácskai rapszódai című regényében lefestett kép alapján:

„A tánckörönd mögött, mint valami mesebeli, kacsalábon forgó kastély emelkedett ki a festői háttérből, a fűvészkertből a Vigadó. (...) Csaknem kétszáz személyes, virágos teraszán a Bács-Tiszavidék legjobb és egyúttal legnagyobb tamburazenekara hangversenyezett ott nyáron minden este. (...) bizony, olyan sok szép dalt, nótát, meg tüzes, sziporkázó, zenei színekben tobzódo (...) mindenféle táncmuzsikát sehol a kanyargó Tisza partján nem lehetett hallani, de tanulni sem, mint onnan a népkerti Vigadó virágos teraszáról... Igen, akkor nyári estéken ott, a Vigadó virágos teraszán zengett-bongott a legszebben a bácskai muzsikaszó.”⁸³

Legbiztosabb tehát ha a kanizsai lakosok kérvénye szerint egyszerűen „nyári mulatóhelyként” definiáljuk a Vigadót, amely így leginkább táncteremként, alkalmi eseményeknek helyet adó díszteremként funkcionált.

A gyógyfürdő létrejöttével azonban új szerepkörnek nézett elébe. 1913-ban fel is merült az átalakítás szükségessége, hiszen a fürdővendégek érkezésével a Vigadó sokkal nagyobb forgalomra számíthatott, sőt, kulcsszerepre a fürdővendégek ellátásában. A városi mérnök bővítést is tervezett, hogy télen is használható legyen a helyiség, de ezt az előterjesztést a vezetőség végül nem fogadta el. Létrejöttétől kezdve a fürdő 30 évre bérbe vette a Vigadót. Ekkor nagyobb szabású tatarozást, átalakítást végeztek rajta, és csak ekkor alakítottak ki konyhát és söntést a kisterem átalakítása által.⁸⁴ Az 1914-es szezont már megújult formájában kezdte meg. A felújításról a helyi lap dicsérő szavakkal számolt be: „A tavaszi pompájában zöldellő népkertben alig képzelhető el megkapóbb látvány, mint az újjászületett vigadó.” Kicserélték a tetőt, a padlót, újrafestették és aranyozott díszítéssel látták el a belső tereket, de különösen az új villanyvilágításról szólt elismerően a cikk.⁸⁵ Az új bérlőnek és új funkciónak megfelelően a megnyitásról szóló hirdetésben már Csodakút fürdő-vendéglő néven említik.⁸⁶

82 Kanizsai Ellenőr 2. évf. 45. sz. 1912. nov. 3.

83 Vass 2003. 27-28.

84 Valkay 2010e. 12.

85 Kanizsai Ellenőr 4. évf. 20. sz. 1914. máj. 17.

86 Kanizsai Ellenőr 4. évf. 24. sz. 1914. jún. 14.

A Vigadón kívül egy másik vendéglátóhelyet is befogadott a kanizsai Népkert, mégpedig Longa József cukrászdáját. Longa József 1897-ben nyitotta meg cukrászdáját az Úri utcában, majd 1903-tól a Népkertben egy nyári helységet is üzemeltetett, amelyre 25 évig terjedő engedélyt kapott. Pontosan nem lehet tudni, hogy meddig és hol állt ez a cukrászda, de az 1930-as években egy új épületben kezdett üzemelni.⁸⁷

III.2. Egyletek, szervezetek rendezvényei, kulturális programok a Vigadóban

A kaszinó szervezésében 1899-ben a Vigadóban tartottak ünnepséget Petőfi Sándornak, a halhatatlan magyar költő eltűnésének 50. évfordulójára. A hazafias ünnepélyen a község előljárósága és képviselő testülete testületileg részt vett, és intézkedett a Vigadó alkalmi díszítéséről.⁸⁸ A polgári iskola igazgatósága 1903-ban az „Országos polgári iskolai tanári egyesület bács megyei körének” Ó-kanizsán tartandó közgyűlésére készülve kérte a Vigadó, esetleg a községi nagyterem átengedését.⁸⁹ A Magyar kanizsára érkező színtársulatok 1911-ben és 1912-ben színházteremként használták a Vigadót. A társulat érkezését beharangozó 1912-es cikk külön hangsúlyozza, hogy a Vigadó egy „kitűnő nyári színháznak való helyiség”, így „az elsőrangú műélvezet mellett kellemes hűs helyiség” várja a közönséget. A szervezőknek azonban számolniuk kellett az esetleges rossz időjárás problémájával: esős idő esetén a bejárat a Szerb utca felőli népkerti kapunál lesz, az idáig vezető út köves, ezen túl pedig deszkákat fognak lerakni – nyugtatták meg a közönséget.⁹⁰ Jól illusztrálja ez, hogy habár a Népkert és benne a Vigadó a városközpont közvetlen közelében helyezkedett el, mégis a városon kívülre esett, aminek persze megvoltak az előnyei és a hátrányai is. Természetesen nagyon sok függött a kedvező időjárástól a szabadtéri programok esetében. Sokszor olvashatunk beszámolókat gyéren látogatott rendezvényekről, melyeket a rossz idő lehetetlenített el. 1912 májusában az Önkéntes Tűzoltóegylet a MIKE, a Dalárda és a Legényegylet közreműködésével nagyszabású pünkösdi népünnepélyt tervezett a Népkertben, melynek keretében a zombori dalárda adott volna koncertet a Vigadóban. A rossz idő azonban keresztülhúzta a számításokat, így a népkerti programok elmaradtak és a koncert is a nagyvendéglőben, illetve a gazdakörben lett megtartva.⁹¹

1913-14-ben a következő vigadóbeli eseményekről számolt be a helyi újság: a nemrég

⁸⁷ Valkay 2010f. 11.

⁸⁸ TLZ F004.27. 1899.4.29/194.

⁸⁹ TLZ F004.31. 1903.6.29/278.

⁹⁰ Kanizsai Ujság 1911. 4. évf. 54. sz. júl. 16.; Kanizsai Ellenőr 2. évf. 24. sz. 1912. jún. 9.

⁹¹ Kanizsai Ellenőr 2. évf. 21. sz. 1912. máj. 19.; Kanizsai Ujság 5. évf. 22. sz. 1912. jún. 2.

alakult és a kulturális életben is aktív szerepet vállaló Sport Egyesület zártkörű báljáról,⁹² a Magyar Kanizsai Kereskedők Egyesülete táncmulatságáról⁹³ és egy félig magán- félig hivatalos jellegű rendezvényről, az újonnan megválasztott városi főorvosnak a város tisztviselőinek és a sajtó képviselőinek adott „uzsonnájáról.”⁹⁴

A leginkább rendszeres programnak az ún. Zenematinékat tekinthetjük, melyeken Dobrovolny Jaroszlávné tanítványai mutatkoztak be, és amelyek kevés kivételtől eltekintve szinte mindig a Vigadóban zajlottak, általában a kevésbé forgalmas délelőtti órákban.

1900-tól kezdődően Bednárz Károly kezdeményezésére szervezték meg a hagyományossá vált „Pálma-bálakat”, amelyekre nagyszabású és fényűző, megyeszerte számontartott eseményekként emlékezik vissza 1926-ban a helyi lap cikkírója nem kevés nosztalgiával átírt írásában.⁹⁵ 1911-ben és 1913-ban képzőművészeti kiállításoknak adott helyet a Vigadó. Utóbbi Bednárz Károly rózsakiállításának keretében történt, melynek költségeihez a város is hozzájárult.⁹⁶ A kiállítás megnyitójára Péter-Pál napján került sor, „népünnepellyel összekötve,” amely magába foglalta a Magyar Kanizsai Filharmonikus Egyesület sétahangversenyét a Vigadó teraszán, sőt a szervezőség a legjobb táncosok megjutalmazását is ígérte. Belépő 60, ill. csoportos kedvezménnyel 20 filléres áron volt váltható, míg 3 koronáért idényjegyet lehetett vásárolni.⁹⁷

III.3. A keret: más vendéglátóhelyek és közösségi helyiségek a városban és a bennük folyó társadalmi élet

Hogy a Vigadó mint vendéglátóhely, illetve a Népkeret szerepét igazán fel tudjuk mérni Kanizsa társadalmi, kulturális életében, szükséges, hogy áttekintsük a többi ilyen szempontból jelentős intézményt.

III.3.1. Nagyvendéglő

Mint a különböző alkalmi események színhelye, a Vigadó funkciója nagyon hasonlít a városi nagyvendéglőéhez (ritkábban nagyszálloda). További hasonlóság, hogy mindkettő a város tulajdonában volt, és vendéglősök bérelték ki. Az is előfordult, hogy mindkettőt ugyanaz a vendéglős üzemeltette.

A 18. század vége óta fennálló nagyvendéglő a város talán leguniverzálisabban

92 Kanizsai Ujság 6. évf. 31. sz. 1913. aug. 3.

93 Kanizsai Ujság 7. évf. 30. sz. 1914. júl. 26.

94 Kanizsai Ellenőr 3. évf. 28. sz. 1914. júl. 20.; 3. évf. 29. sz. 1914. júl. 27.

95 Tiszavidék I. évf. 10. sz. 1926. nov. 21.

96 Valkay 2010e. 12.

97 Kanizsai Ujság 6. évf. 25. sz. 1913. jún. 22.

kihasznált helyisége volt. A vendégszobákat, éttermet, nagytermet, kerthelyiséget és egyéb, gazdasági célokat szolgáló egységeket magába foglaló vendéglő többször is átesett nagyobb átalakításon a 19. század második felében. 1878-ban a bálaktól, táncmultságoktól elgyötört régi díszterem helyett újat építettek, majd 1883-ban biliárdteremmel, táncteremmel, kártyateremmel és tekepályával bővítették. Egy 1890-es évekből származó forrás úgy emlegeti, mint ami rendelkezik kávéház, ebédlő és kocsmá résszel. A nagyvendéglőt használták az egyletek, pl. itt működött a Műkedvelő Társulat, amely 1889-ben bérmentve elkapta a díszterem egy részét és két oldalsó szobáját, míg mások különböző programjaikat tartották itt.⁹⁸ 1909-ben került sor a József királyi herceg Szanatórium-Egyesület jótékonyági multságára,⁹⁹ a MIKE pedig műkedvelő és ismeretterjesztő előadásokat szervezett itt. Másrészt olyan hivatalos események is itt kaptak helyet, mint 1892-ben a Ferenc József 25 éves uralkodói évfordulója alkalmából tartott díszebéd,¹⁰⁰ vagy 1910-ben a március 15-i ünnepi társasvacsora.¹⁰¹ De tartottak még itt színházi előadásokat, táncanfolyamot, árverést, valamint Grünfeld Hermann 1911-1914 között mozgósínház céljaira bérelte a vendéglőt.¹⁰² Mindezekon kívül persze az alapvető vendéglátóipari tevékenysége is jelentős volt, tekintve, hogy a város főterén helyezkedett el, a piac, a városháza, a bank, a kaszinó, illetve boltok és kisiparos műhelyek által körülvéve – vagyis a település kereskedelmi és szellemi központjában.¹⁰³

Fontos tényező volt egy vendéglátóhely vonzerejének összetevői közt az élőzene (a korban persze másról nem is beszélhetünk). 1911 decemberében a Kanizsai Ujságban hirdették meg, hogy megérkezett Rácz Péter 12 tagú cigányzenekara, amely minden este a nagyvendéglő éttermében fog játszani.¹⁰⁴ Vass Imre Bácskai rapszódia című regényében – egy kis nosztalgikus túlzással – így örökítette meg a nagyvendéglőben folyó zenei életet:

„...a Bács-Tiszavidék akkor bizony leghíresebb vendégfogadója, a Nagyvendéglő, ahol nyári vasárnapokon már kora délután szólt a tamburazene, vagy az önkéntes tűzoltók rezesbandája, sőt olykor még a cigánymuzsika is. De volt olyan vasárnap és ünnepnap délután is, amikor mindhárom zenekar fölváltva húzta a tüzes talpalávalót.”¹⁰⁵

Az idézet továbbá arra enged következtetni, hogy a nagyvendéglő még a nyári időszakban is megőrizhette vezető szerepét a város vendéglátásában a Vigadóval és más

98 Valkay 2010d. 12.

99 Kanizsai Ujság 2. évf. 14. sz. 1909. ápr. 14.

100 TLZ F004.20 1892.5.31/167.

101 Kanizsai Ujság 3. évf. 12. sz. 1910. márc. 20.

102 Valkay 2010d. 12.

103 Klamár 1995. 17.

104 Kanizsai Ujság 4. évf. 75. sz. 1911. dec. 10.

105 Vass 2003. 15.

vendéglátóhelyekkel szemben.

III.3.2. Vendéglők

Különösen mozgalmas társadalmi élet folyt a vendéglőkben, amelyek helységeit az egyletek is használták. Sokszor találkozhatunk a helyi sajtóban Prohászka István és Molvay Károly vendéglősök nevével (hosszabb-rövidebb ideig mindketten bérelték a Vigadót is), valamint a Börcsök vendéglővel az itt tartott egyleti mulatságok kapcsán. Az egyletek nagy része, de főleg a Kereskedő és Iparos Ifjak ez utóbbit különösen szívesen vették használatba. Tartottak itt kabaré estet, szüreti mulatságot, tea estet, farsangi bált, tombola estet, stb. Ugyanakkor maguk a vendéglősök is igyekeztek a szokásostól eltérő alkalmakat megszervezni. 1910 decemberében a Prohászka-féle vendéglőben „zártkörű kedélyes összejövetelt” tartottak, melyre a törzsvendégek kaptak meghívót. Belépődíj nem volt, a zenekart a házasságok fizették, a fiatal, ill. nőtlen emberek „vendégeként tekintettek”. Éjféltkor gazdag menü várta a vendégeket. Mindenki a fogyasztás alapján fizetett. A meghívó, melynek szövegét a Kanizsai Ujság egész terjedelemben közölte a következővel kezdődött: „Ezen a nyomorult sárteken egyéb szórakozás nincs, mint az, a mit a társas élet, a társas összejövetel nyújt.”¹⁰⁶ Bár az újságokban nem sok nyomott hagyott, mégis maradt irodalmi lenyomata az Ádám-vendéglőnek, ill. sörözőnek. Az egyik a már sokat idézett Vass Imre Bácskai rapszodiája: „A városháza bal oldalának által volt a híres Ádám-söröző. Délelőttönként oda jártak a városházi urak sörözni, persze csak suttyomban.”¹⁰⁷ A bácskai életvilág jó ismerője, a szabadkai Csáth Géza szintén megörökítette az Ádám-sörözőt 1909-es Bácska című novellájában, melynek főhőse, egy Trecsén megyéből Kanizsára érkező fiatal polgári fiúiskolai tanár, örömmel veti bele magát az élénk társadalmi életbe. Rögtön betagosodik az Úri Dalárdába és a Tűzoltóegyletbe. Naplószerűen írja le a dalárdaóra utáni, gyakran cigányzenés, hajnalig tartó mulatozásba torkolló sörözéseket „az Ádámnál,” a társaság törzshelyén. De ezen kívül a társas életi alkalmak egész skálájáról tudósít minket: két napig tartó lakodalom, legénybúcsú, szüreti mulatság, vendégeskedés, disznótor. „S ha valaki itt nem mulat, ki van rekesztve az emberek közül. Ha nem iszol, fel van mondva a barátság, nincsenek barátaid.”¹⁰⁸

III.3.3. Az egyletek, körök székhelyei

A különböző vendéglátóhelyek mellett természetesen az egyletek saját helyiségei is

106 Kanizsai Ujság 2. évf. 51. sz. 1909. dec. 18.

107 Vass 2003. 23.

108 Csáth 2006. sz.n.

nagy szerepet játszottak. A két legfontosabb a Kaszinó és a Gazdakör. A Kaszinó és a Takarékpénztár egy 1907. körül épült gyönyörű, szecessziós stílusú, igazi városias jelleget sugalló főtéri épületben kapott helyet.¹⁰⁹ Itt tartották a kaszinótagok heti rendszerességű összejöveteleiket, báljaikat. Helyiségüket rajtuk kívül még a MIKE használta nagyobb rendszerességgel, de előfordult, hogy más egyesületek is igénybe vették, köztük a Vöröskereszt Egylet, a Kereskedő és Iparos Ifjak vagy az Izraelita Nőegylet. A Kaszinó vendéglőse Börcsök Józsefné volt.¹¹⁰

A Gazdakör szintén 1907-ben költözött új székházba, melynek két nagyterme, színpada és könyvtára is volt.¹¹¹ Sőt, 1909-ből még arról is értesülhetünk, hogy a Gazdakör vendéglőse, Varga Lajos kerthelyiséget nyitott, és ennek alkalmából táncmulatságot szervezett.¹¹² E tulajdonságaival a Gazdakör székháza alkalmassá vált arra, hogy a nagyvendéglőhöz hasonlóan változatos és akár tömeges programoknak adjon helyet. A századfordulón a kör tagsága maga is igen nagy volt, 200 és 400 fő között mozgott¹¹³, tehát egy-egy nagyobb saját rendezvény is elég sok vendégre számíthatott. A többi egylet leginkább a Gazdakör színpadát kihasználva műkedvelő előadásokat, a MIKE ismeretterjesztő, népművelő előadásai egy részét tartotta itt, de táncmulatságokra is átengedték nekik. Szerepe a nagyvendéglőéhez hasonlít abban, hogy itt is sor kerülhetett olyan hivatalos eseményekre, mint pl. az 1909 decemberében tartott 300 terítékes díszebéd, melyet a városba látogató országgyűlési képviselők tiszteletére adtak,¹¹⁴ vagy a 120 résztvevős március 15-i hivatalos bankett.¹¹⁵ A Gazdakör sokszínű funkcióját egészítette még ki az itt működő Uránia mozi.

III.3.4. Házi összejövetelek, vendégeskedés

Végül, de nem utolsósorban a társadalmi életnek szintúgy a színhelye lehetett a polgári otthon:

„A házi összejövetelek is nagyrészt rögtönzött formában pattantak ki. Séta a népkertben. Négy-öt család összetalálkozik, nem jó lenne együtt vacsorázni? Általános helyeslés! Tehát előre! Megyünk X-ékhez. Ma ők a sorosok. Az asszonyok összeütik az egyszerű vacsorát, a lányok terítenek, a fiatalemberek előkerítik a cigányt, s ott sem mulathattak jobban, ahol napokkal előbb készültek a murira.”¹¹⁶

¹⁰⁹ Klamár 1995. 27.

¹¹⁰ Kanizsai Ellenőr 2. évf. 21. sz. 1912. máj. 19.

¹¹¹ Kávai 2008. 57.

¹¹² Kanizsai Ujság 2. évf. 23. sz. 1909. jún. 6.

¹¹³ Kávai 2008. 57.

¹¹⁴ Kanizsai Ujság 2. évf. 52. sz. 1909. dec. 26.

¹¹⁵ Kanizsai Ujság 4. évf. 11. sz. 1912. márc. 17.; Kanizsai Ellenőr 2. évf. 12. sz. 1912. márc. 17.

¹¹⁶ Tiszavidék I. évf. 10. sz. 1926. nov. 21.

Mindezek tükrében mindenképp túlzásnak kell tekintenünk Vass Imre következő mondatát: „Ősszel bizony, s utána egész télen, olyan tespedten, álmosan, olyan lustán nyújtózott el [a város] ott, a nagy Tisza-kanyarban, hogy néha már-már megdöbbenő volt.”¹¹⁷ A téli időszakban is, és főleg a farsangban nagyon is eseménydús volt az élet: bálak, multságok, társasvacsorák, házi összejövetelek, disznótorok követték egymást, és még a színi élet is felpettségült egy-egy színtársulat érkezésével. Összegzésképp ismét az 1926-os *Régi képek* című újságcikket idézném, amely a világháború utáni időszak nehéz gazdasági helyzetéből tekint vissza a „boldog békeidők” társadalmi életére.:

„A jelzett időben [a századforduló környékén] nem csak a bálak és színelőadások merítették ki a szórakozási lehetőségeket, hanem 2-3 napig tartó névnapok, piknikek, kirándulások tették mozgalmassá az itteni társadalmi életet. Akkor még megvoltak a nagy vagyonok és a magas jövedelmek. A város minden este hangos volt a zeneszótól, s éppen nem volt feltűnő jelenség, ha egy vendég 500-600 forintot hagyott ott a multság helyszínén.”¹¹⁸

IV. GYÓGYFÜRDŐ A PARKBAN

IV.1. Előzmények

Az 1890-es években már napirenden volt egy közfürdő építése a parkban,¹¹⁹ ami azonban anyagi okokból nem valósult meg.¹²⁰ Mivel a lakosságnak mindenképp szüksége volt valamilyen tisztálkodási lehetőségre, előtérbe került egy tiszai fürdőház terve, és 1897-ben meg is alakult a Tisza Fürdő részvénytársaság. A város 15 darab részvény megvásárlásával, valamint 450 forinttal támogatta a fürdő megvalósulását, kikötve azonban, hogy hetente egy napon ingyen fürdőt tartsanak a helybeli szegényeknek.¹²¹ A szomszédos Zentán már 1884 óta működött fürdőház a Tiszán, tehát Kanizsa ebből a szempontból igen csak elmaradt, és csak jelentős késéssel biztosított a lakosságnak egy kényelmesebb, kulturáltabb és biztonságosabb lehetőséget a folyóban való fürdőzésre. Ezzel szemben Zentán már a második fürdőházat állítja fel egy vállalkozó, Schmidt Péter képesített úszómester 1898-ban. Ott ugyan létezett egy városi gőzfürdő, ami azonban használhatatlan állapotban volt, így a fürdőházaknak, amelyek nem csak közös medencével, hanem különálló kádfürdőkkel, fürdőszobákkal is

¹¹⁷ Vass 2003. 29.

¹¹⁸ Tiszavidék I. évf. 1926. 10. sz. nov. 21.

¹¹⁹ TLZ F:004.23. 1895.1.31/29.;

¹²⁰ TLZ F:004.24. 1896.9.11/?.

¹²¹ Valkay 2010c. 12.

rendelkeztek, jelentős szerep jutott.¹²² Bár Kanizsán sem igazán volt más lehetőség a fürdésre, fürdőzésre, valamilyen okból a tiszai fürdőház üzemeltetése anyagilag nem volt megtérülő, s fenntartása mind a részvénytársaság, mind a város részéről csak jelentősebb áldozatok révén volt lehetséges, míg végül 1910-ben annyi adósságot nem halmozott fel, hogy kénytelenek voltak eladni a fürdőt, melynek sorsa ezután nem követhető nyomon.¹²³

IV.2. Vita a gyógyfürdő helyszínéről

A népkerti fürdőépítés 1908. után merül fel újra, amikor a várostól nyugatra fekvő legeltetésre használt szikes területen, a Járáson új kutat fúrnak a jószágok itatására. A víz gyógyhatásának felfedezéséről legenda született: egy sánta cigány lány megmosta fájós lábát a vízben, és meggyógyult. Egy másik, kevésbé közkeletű változatban pedig egy pásztor fedezi fel a víz gyógyító hatását. Akárhogy is volt, a nép körében hamar híre terjedt a gyógyvíznek, és fürdésre kezdték használni. Többen kérelmezték, hogy a város fürdőhelyiséget és kádakat állítson fel a helyszínen. 1909-ben megtörténik a víz kémiai elemzése, mely által bizonyítást nyer jótékony ereje. Ezután kezdődött meg az a hosszadalmas procedúra, amely 4 év elteltével végül a Csodakút Artézi Fürdő megnyitásához vezetett. A probléma fő tényezőit a helyszín és az anyagiak jelentették. Grünfeld Hermann, a kanizsai téglagyár igazgatója azonnal meglátta az üzleti lehetőséget, s még 1909-ben ajánlatot tett a gyógyvíznek a Népkertbe való levezetésére s ott egy modern gyógyfürdő emelésére. Mindezt egy részvénytársaság alakításán keresztül tervezte véghez vinni, ami azonban csak másodszori próbálkozásra, 1912-ben sikerült. Hogy a gyógyforrás ezalatt az idő alatt se legyen kihasználatlan a város kisebb-nagyobb fejlesztéseket eszközölt a kezdetleges járási fürdőnél, amelynek már az 1909-es fürdőidényben 7000 látogatója volt – legalábbis a polgármester jelentése szerint, aki a népkertivel szemben a járási fürdőépítést támogatta.¹²⁴ Az érdeklődés pedig tovább nőtt,

¹²² Valkay 2000. 11.

¹²³ Valkay 2010c. 12.

¹²⁴ „Örömmel olvastuk az 1909. évi polgármesteri jelentésből, hogy az eddig kezdetleges fürdőberendezés mellett is – tehát tisztán a gyógyhatás kedvéért – több mint 7000 ember használta meglepő eredménnyel a csodakút fürdőjét...” (Kanizsai Ujság 3. évf. 21. szám, 1910. máj. 22. 1. o.) Felmerülhet a kérdés, hogy mennyire tekinthetjük hitelesnek ezt a számot, esetleg a városvezetőség szándékos túlzásáról lehet szó, hogy a járási fürdő tervét elfogadtassák a lakossággal? Megpróbálkozhatunk egy összehasonlítással Kósa László adatai alapján, sajnos azonban több problémába is ütközünk. A Kósánál megjelenő adatok ugyanis a fürdők látogatottságának 10-20 évvel ezelőtti jellemzőit festik le, és Magyarország akkori legfelkapottabb fürdőire vonatkoznak. Trencséntelepén például 5025 látogatót jegyeztek az 1892-es évadban, Pöstyénen több, mint 3000-et az 1890-esben. Bár korábbi adatokról van szó, tekintve, hogy kiépült, közkedvelt fürdőhelyekről van szó, ezekhez képest a 7000 látogató a járási csodakútnál kissé túlzásnak tűnik. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a számítás következtelen lehet: a nagyobb fürdőhelyeken elvileg csak a huzamosabb időt (több hetet) a fürdőben töltő vendégeket számolták, az egy-két napra érkező „futóvendégeket” nem, de nem tudhatjuk, hogy a két kategóriát mennyire következetesen különítették el. (Kósa 1999. 81-82.) Azt azonban feltételezhetjük, hogy – mivel a járási fürdő ez idő tájt még alig-alig kiépített, s a kényelmes itt

Szabadkáról, Zentáról és a környék más településeiről is érkeztek látogatók. A kádak számát így 9-re emelték, építettek egy téglából készült medencét és öltözőkabinokat. A fürdő mellett két vendéglő és egy szálloda is üzemelt, és a városból omnibusz szállította a vendégeket a 6 km-re fekvő fürdőhöz. A kezdetleges fürdőlétesítmény így egész jól jövedelmezett, s a városvezetés egyre inkább arra hajlott, hogy ahelyett, hogy a gyógyvizet hatalmas költséggel a Népkertbe vezessék le, ott helyben építsenek fürdőépületet.¹²⁵ Ez ellen lépett fel igen erélyesen számos cikkével a helyi közvélemény formálójá, a Kanizsai Ujság, melynek egyik legfontosabb, többször is kifejtett érve, hogy a fürdő park nélkül elképzelhetetlen. Maga a vezetőség is belátta, hogy a járási fürdő környezetét valamiféleképp rendezni kell, ezért ott fákat és cserjéket ültettek. A Kanizsai Ujság cikkírója ezt a lépést is értelmetlennek tartotta.¹²⁶

„Itt van a város óriási áldozataival s gondos szakértő vezetés folytán remekbe készült városi parkunk a népkert, amely egész Bács megyében, de azon túl is szépségéről híres, szinte magától kínálkozik arra, hogy e helyütt fürdőtelepet létesítsünk.”¹²⁷

„...nem tudjuk tehát elképzelni, hogy kinek az érdeke lehet az, hogy a fürdő a járáson, azon a minden vegetációt előlő kopár, szikes területen létesíttessék. – Ha a fürdőt a járáson csináljuk, örökre elvágjuk a város fejlődésének útját s egyszersmind agyonütöttük a fürdőt magát is, (...) míg ha most egyszerre fektetnők be a bevezetés költségeit a népkertig, ott készen találjuk a gyönyörű sétányt és vigadót, nem kellene egyéb, mint a fürdőépületet megcsinálni, és volna városunknak télen, nyáron fürdője, a bevétel pedig ez esetben bizonyosan megtízszereződne.”¹²⁸

IV.3. A fürdőélet általános mintáinak követése

Nem meglepő ez a hozzáállás, hiszen már az évtizedek óta tervbe vett városi közfürdőt is a Népkertben képzelték el. Ennek okát pedig a kor fürdőéletét képező általánosan elterjedt minták követésében látom. A 19. század folyamán fejlett fürdőkultúra alakult ki Közép-Európában, és különösen jellemző társadalmi jelenséggé vált az Osztrák-Magyar Monarchiában. Felkapott és divatos fürdőhelyek sora jött létre, de a kisebb, kevésbé színvonalas, kisebb vonzáskörzetű fürdők is hozzátartoztak a fürdőélet egészéhez. A modern értelemben vett szabadidő térnyerésével az utazás, üdülés, nyaralás és ezzel együtt a fürdőzés a korabeli polgár életének részévé vált. A fürdők nem csak az egészség megőrzésének és a

tartózkodás feltételei nem igazán adóttak – valószínűbb, hogy esetünkben inkább csak „futóvendégekről” beszélhetünk.

125 Fejős 2008. 23-28.

126 Kanizsai Ujság 3. évf. 22. szám, 1910. máj. 29.

127 Kanizsai Ujság 3. évf. 21. sz. 1910. máj. 22.

128 Kanizsai Ujság 3. évf. 37. sz. 1910. szept. 11.

gyógyulásnak a helyszínei, hanem élénk társadalmi életet és szórakozási lehetőséget nyújtottak a vendégeknek.¹²⁹

A fürdőélet Monarchia-szerte elterjedt mintái, melyeket még a a kisebb fürdőhelyeken is igyekeztek megvalósítani, felölelték a fürdőtelepek szerkezetét és stílusát, kötelező épületeit, de a vendégeknek biztosítandó szórakozási alkalmakat is. Egy valamire való fürdő kötelező kelléke a fürdőépület, a szállók, villák, vendéglők és nem utolsósorban a park, az árnyas sétányok, az „ózdús levegő”. A fürdőtelepet befogadó park, az ún. kurpark fontos funkcióval rendelkezett: szerepe nem csak esztétikai, de mivel a fürdőkúrának szerves része a szabadban való mozgás, a park feladata, hogy jó levegőjű, zajtól, portól, szélről védett sétahelyet biztosítson a vendégeknek. A kurparkok stílusa az angolkerthez áll legközelebb, de vele ellentétben nem arra törekszenek, hogy a természetben való magányos bolyongás exkluzív, arisztokratikus élményét nyújtsák, hanem hogy a gyógyulás és a társas élet helyszínéül szolgáljanak. Ennek példáján a tó, amelyben eddig csak gyönyörködtek, a kurparkban a vendégek testedző szórakozásának, a csónakázásnak adott alkalmat.¹³⁰

Miután a népkerti közfürdő építése anyagi okokból elmaradt az 1890-es években, a járási gyógyforrás felfedezésével, és annak a lehetőségnek a felmerülésével, hogy Kanizsából szabályos fürdőhely válhat, még égetőbb igény jelentkezett arra, hogy a fürdő ezen minták alapján valósuljon meg. A Kanizsai Ujság cikkírója egy rövidebb felhívásban maga a is felsorakoztatja a modern fürdőhelyekkel szembeni követelményeket, összevetve őket a helyi állapotokkal:

„Pedig bizony a kanizsai „csodakútról” nem várja a beteget kényelmes fürdőház, szálloda, fürdőorvos, könyvtár, zene és egyéb kellékei a modern fürdőknek. Még csak pormentes, ózdús levegőt, parkot, árnyas helyet sem talál a gyógyulni vágyó. És hogy mégis százai keresik föl a betegeknek, csak csodás gyógyhatását bizonyítják, amelyet valóságos vétek lenne továbbra is kiaknázatlanul hagyni. Célszerű, modern, parktól körülvett fürdőbe kell vezetni a járási „csodakút” vizét, ahol szórakozást, üdülést, gyógyulást találjon minden beteg.”¹³¹

A következő évben az újság beszámol róla, hogy egy küldöttség szerveződött, amely megpróbálta meggyőzni a polgármestert a járási beruházás tervének elhibázottságáról.¹³² Valóban, a Népkertben már számos dolog rendelkezésre állt, ami egy bizonyos színvonalat megütni kívánó fürdőtelephez szükséges: gyönyörű park, csónakázótó, cukrászda,

129 Kósa 1999. 5-6.

130 Kósa 1999. 128-133.

131 Kanizsai Ujság 2. évf. 15. sz. 1909. ápr. 11.

132 Kanizsai Ujság 3. évf. 22. sz. 1910. máj. 29.

zenepavilon, teke- és tenispálya, a Vigadó pedig betölthette a fürdői társadalmi élet központját képező kurszalón¹³³ szerepét.

Az 1911. évben végre előremozdult a fürdő ügye. Grünfeld Hermann és társai ismét kezdeményezték a részvénytársaság megalakítását és megkezdtek a 200 korona értékű részvények árusítását, melyről a Kanizsai Ujság is beszámolt: „A jegyzések javában folynak. Kereskedők, kiskgazdák, iparosok, tisztviselők iparkodnak elősegíteni a tetemes jövedelemmel kecsegtető vállalat létrejöttét.” Közzéteszi az eddigi előjegyzők névsorát, amelyben ott találjuk többek között Bednárz Károly városi kertészt, Kövecs Gyula vendéglőst (ő üzemeltette egyébként az egyik vendéglőt a járási fürdő mellett), Dr. Roxer Gyula orvost, Longa József cukrászt, Reiss Zoltán építészt (a fürdőépület későbbi tervezőjét), Huszágh István városi adóügyi és pénzügyi tanácsnokot, Grüner Ármin kereskedőt és másokat. Ugyanakkor nehezményezi a cikkíró, hogy „a nagyobb birtokosok és ismert tőkepénzesek elenyésző számban találhatók az aláírók között.”¹³⁴

1912 májusában a részvénytársaság szabályosan megalakult és befizette az alaptőke 30%-át (45 000 korona), így életbe léphetett az a megállapodás, amelynek részleteit még 1909-ben kidolgozták, amikor Grünfeld Hermann először tett ajánlatot a városnak a gyógyvíz Népkertbe való bevezetésére és ott egy modern fürdő építésére. A szerződés szerint a részvénytársaság megkapja a csodakút vizének kizárólagos használati jogát 30 évi időtartamra. Megkapja az építkezéshez szükséges területet a Népkertben 15 villatelek teljes tulajdonjogával együtt. Őt illeti továbbá a Vigadó bérleti joga szintén 30 évre. Cserébe köteles a Népkertben egy legalább 20 káddal és medencével működő fürdőházat, kazánházat és szolgálakást építeni, és 30 év múlva, a szerződés lejártá után a városnak átadni őket. Még a szerződés megkötése előtt Grünfeld azt is kijelentette, hogy a fürdőt később bővíteni szándékozik, és egy modern gőzfürdő építését is tervezi.¹³⁵

IV.4. A beruházással szemben támasztott várakozások: turizmus és higiénia

A helyi sajtó alapján kitűnik, hogy igen nagy várakozásokat támasztottak a beruházással szemben. Mindenekelőtt a város idegenforgalmának és ezzel együtt kereskedelmének és iparának fellendülését várták. Az új létesítmény új munkalehetőségeket is teremtené, és a házzal bíró lakosok szobák kiadásával is keresethez juthatnak. A felkapott fürdőhelyek sorába lépni – rendkívül kecsegtető lehetőség. A Kanizsai Ujság cikkei azt

133 Nevével ellentétben nincs köze a kúrához, a fürdővendégek napközbeni közös tartózkodási helyéül szolgált, esetleg különböző rendezvényeknek adhatott helyet. (Kósa 1999. 145.)

134 Kanizsai Ujság 4. évf. 72. sz. 1911. nov. 19.

135 Fejős 2008. 30-31.

sugallják, hogy a fürdőt a város felemelkedésének, a fejlődés, a haladás kulcstényezőjének tekintették,¹³⁶ amit két idézettel is szeretnék illusztrálni: az egyik a fürdő-résztvénytársaság megalakulásáról szóló határozat kapcsán jelent meg, a másik pedig a fürdő megnyitásának idejéből származik.

„Előnyeire nézve ma még beláthatatlan és ki nem számítható horderejű ez a határozat a város idegen forgalmára, iparára és kereskedelmére, de az őstermelő osztály érdekeire is. Magyarkanizsa város csak nyerhet ezzel a haladó kor jelszavát mérlegelni tudó határozattal...”¹³⁷

„...valóban büszkén tekinthetünk ezen új intézményünkre, mellyel sok, nálunknál nagyobb város is méltán eldicsekedhetnék. (...) Amiket itt elmondtunk, leadtunk nem annyira a helybeli közönség felvilágosítására, hanem inkább vidéken lakó olvasóinknak tájékoztatására. Vegyenek tudomást arról a haladásról, melynek új intézményünk egyik ékesen szóló bizonyítéka.”¹³⁸

Az új intézménynek kettős funkciót szántak. Az egyik szerint a fürdő az ide érkező gyógyulni, üdülni vágyó vendégeket hivatott szolgálni, ezáltal fellendítve Magyarkanizsa idegenforgalmát, gazdaságát. A másik fontos, bár az újságcikkekben kevesebbet emlegetett funkció a városi közfürdő szerepköre, a város egészségügyi helyzetének javítása, a lakosság puszta tisztálkodási lehetőségének biztosítása. Hiába vannak a városnak gazdag vízforrásai, ezek kihasználására nem történtek meg a kívánatos lépések – rója fel a cikkíró – s a lakosság azon igénye, hogy „az egészség megóvására és fenntartására nélkülözhetetlen gyakori fürdőzés” lehetséges legyen, kielégítetlen marad. A járási fürdő megközelítése igen nehézkes és költséges is, ami megakadályozza a közönséget a fürdő gyakoribb igénybevételében. Valamint rendelkezik ugyanazzal a hátránnyal, amivel a tiszai is:

„Bármily egészséges legyen is a Tiszán mint folyóvízben való fürdőzés, e kérdést előbbre nem viszi, mert ott a fürdőidény évenként alig egy-két hónapra szorítkozik, másrészt pedig igen sokan vannak, kiknek szervezete nem tűri meg a hideg vízben való fürdést, így a Tiszán való fürdés, amint láthatjuk is, a közönség elenyésző csekély részének szolgálhatja javát és nagymértékben függ az időjárás szeszélyességétől.”¹³⁹

Mindezen igények megjelenése egy Magyarkanizsához hasonló vidéki városkában jól szemlélteti azt az átalakulást a higiéniai kultúra terén, amely Magyarországon – Nyugat-

136 Némileg más képet kapunk minderről, ha a másik helyi hetilap, az 1911-ben induló Kanizsai Ellenőr e témában megjelenő cikkeit is áttekintjük. A Kanizsai Ellenőr a „Magyarkanizsai Ifjúsági közművelődési Egyesület” hivatalos lapja, és általában ellenzéki pozícióba helyezkedett mind a városvezetéssel, mind a konkurens lappal szemben, és inkább kritikai hangvételben ír az alakuló fürdőről a Kanizsai Ujság „rózsafelhős álomvilága” helyett. (Klamár 2010. 64-67.)

137 Kanizsai Ujság 4. évf. 61. sz. 1911. szept. 3.

138 Kanizsai Ujság 6. évf. 33. sz. 1913. aug. 17.

139 Kanizsai Ujság 3. évf. 41. szám, 1910. máj. 21.

Európához képest jelentős késéssel – épp a 20. század tízes éveitől kezdett terjedni elsősorban polgári körökben. Bár a változások először Budapesten jelentkeztek mind az emberek mentalitásában, mind az infrastruktúra nyújtotta lehetőségek terén, és a vidék messze lemaradt a fővárostól, épp ezek a cikkek mutatják, hogy már vidéken is volt olyan réteg, amely fogékony volt ezekre az újításokra, és ha megvalósítani nem is tudta, de legalább követendőnek tartotta ezt az új higiéniai felfogást. A test tisztántartásának igénye sokkal lassabban terjedt el, mint a ruházat és a lakókörnyezet, vagyis a látható részek higiénijával kapcsolatos elvárások. A fürdőszoba megléte presztízsértékű volt, de a valóságban csak lassan vált tényleges funkciójában használt helyiséggé. A fürdőszoba nélküli lakásokban a hálósobában kapott helyet a tisztálkodási blokk. A polgári értékrendet képviselő családoknál a mindennapi tisztálkodás a mosakodást foglalta magába: a nyak, a hónalj és az arc megmosását. Fürdésre, az egész testre kiterjedő „nagy tisztálkodásra” csak hetente egyszer került sor – legalábbis a fővárosban,¹⁴⁰ de nyilvánvalóan ritkábban fürödtek ott, ahol a tisztálkodás tárgyi feltételei (pl. fürdőszoba megléte, vezetékes víz) nem voltak adottak. „A századvégi polgárság általában csak akkor fürdött, ha beteg volt vagy ha nősült.” – írja Márai Sándor az *Egy polgár vallomásaiban*.¹⁴¹ Mindezzel egybecseng, s tökéletes tükrözi a kanizsai állapotokat a következő idézet, amely szintén egy a fürdőépítéssel kapcsolatos cikkből származik:

„Nem tartják-e szégyenletes dolognak, hogy ennek a 18.000 lakost számláló városnak nincs gőzfürdője? Hogy Szegedre meg Zentára járunk újból megfázni, ha az orvos gőzfürdőt rendel? Ha már semmi másért, a gőzfürdő kedvéért is be kell hozni a vizet a városba, mert már nem is ázsiai, hanem középafrikai állapot az, hogy kora ősztől nyárig – míg csak a Tisza fel nem melegszik – kell közlakosságunknak várnia, ha meg akar itthon fürdeni. Nincs ám mindnyájunknak oly tágas lakásunk, hogy abban fürdőszoba is legyen, s nincs mindnyájunknak oly sok felesleges pénzünk, hogy még fürdőkádra is teljék.”¹⁴²

Az 1909-ben lefektetett megegyezés szerint a részvénytársaság köteles lett volna a vasút előtti vásártéren egy olcsó népfürdőt is létrehozni, ez azonban az 1912-es végleges szerződésből kimaradt.¹⁴³ Több, egymásra reagáló cikket találunk ezzel kapcsolatban a két helyi lap, a Kanizsai Ujság és a Kanizsai Ellenőr hasábjain. Míg az utóbbi a vásártéri népfürdőt kéri számon a részvénytársaságon,¹⁴⁴ az előbbi egy igen erélyes – némileg talán túlzó és cinikus – hangvételű olvasói levelet közöl, mely azzal vádolja a Kanizsai Ellenőr

140 Czingel 2009. 96-98.

141 Czingel 2012. sz.n.

142 Kanizsai Ujság 4. évf. 78. szám, 1911. dec. 31.

143 Fejős 2008. 25.

144 Kanizsai Ellenőr 5. évf. 25. sz. 1912. jún. 15.

szerkesztőségét, hogy mesterséges akadályokat gördít a végre valahára megvalósulni kezdő fürdő-ügy elé, és hogy a külön népfürdő követelésével a társadalmi különbségek elmélyítését érnék el.

„...mert mikor a közegészségügy előreviteléről van szó, nem tudjuk megérteni, nem tudjuk elfogadni, hogy a város közönsége éppen ily áldásos intézmény használata szempontjából kasztokra osztassék. (...) Csodálatos, hogy a „Kanizsai Ellenőr” a nagy demokrata, a nép ügyeinek tüzes szószólója, a népnek lelkes barátja és támogatója a népet nem akarja beengedni a városligetbe! Az fürdjék másutt, ez az elem, szerint, nem oda való! Az „Ellenőr” ezek szerint a ligetet talán csak az úri osztály kizárólagosan szabadalmaztatott üdülőhelyének akarja lefoglalni?”¹⁴⁵

Bár az újságok hasábjain heves vita folyt, a valóságban a külön népfürdő építése ekkor már nem szerepelt a tervekben.

IV.5. Magyarkanizsa a fürdővárossá válás útján

1913 augusztusában megnyitott végre a Csodakút Ártézifürdő. Összesen 20 kád állt rendelkezésre, három osztályra osztva: másodosztályú kádfürdő (80 fillér), elsőosztályú (1 korona) és fajanszkádas luxus fürdő (1.40 korona).¹⁴⁶ Az előcsarnok a velencei tükörrel, a Zsolnay virágtartókkal és a falikárpitokkal igazán impozáns képet mutatott. Az emeleten 4 vendégszobát alakítottak ki, ezenkívül felépült még két szállásház is a fürdőépület mögött. Külön épületben kapott helyet a közös medence 28 öltözőkabinnal.¹⁴⁷ 1914 júliusában a Kanizsai Ujság riportere meglegéddel számolt be róla, hogy népkerti sétája alatt ismeretlen arcokkal – fürdővendégekkel találkozott, és ha minden jól megy, a Népkert versenyezni fog a környék népszerű üdülőhelyeivel, a palicsi fürdő és a Horgos közelében fekvő, főleg a szegedi tisztségviselők körében felkapott Kamaráserdő parkjával.¹⁴⁸ Ezt bizonyítja, hogy ugyanekkor Magyarkanizsára szervezték a vasúti munkások kirándulását, melynek az előző években általában épp e két helység, Palics és Kamaráserdő adott helyet. Kanizsa, pontosabban a Népkert így ezer fős vendégseregére számíthatott. Hogy milyen programokkal kedveskedtek a vendégeknek, arról nem sokat lehet tudni, az újság egyedül annyit említ, hogy ez alkalomból térzene lesz a délelőtti órákban.¹⁴⁹

Végre beteljesedett az álom, Magyarkanizsa nagy lépést tett a fürdővárossá válás útján, de ez épphogy csak beleesett a boldog békeidőkben hősorát élő fürdőkultúra utolsó

145 Kanizsai Ujság 5. évf. 23. sz. 1912. jún. 9.

146 Tájékoztató a magyarkanizsai Csodakút Ártézifürdőről. 1915. Közli: Fejős 2008. 88-94.

147 Kanizsai Ujság 6. évf. 33. sz. 1913. aug. 17.

148 Kanizsai Ujság 7. évf. 30. sz. 1914. júl. 26.

149 Kanizsai Ellenőr 4. évf. 24. sz. 1914. jún. 14.

éveibe. A fürdőről 1915-ben megjelent tájékoztatóban pontosan ugyanazokat a sablonokat olvashatjuk, amelyeket az összes többi fürdőreklámban: „A fürdő közvetlen a város mellett elterülő gyönyörű népkertben fekszik, (...) hol a *kitűnő levegő* és *szép sétányok* teszik kellemessé a tartózkodás... A levegő a Tisza folyó közvetlen közelsége, a közeli sziget erdősége és a ligetet környező gyümölcsös és rózsás kertek folytán enyhe, *pormentes, tiszta és ózondús.*” (Kiemelés tőlem.) A Népkert másik oldalán a fürdőépülettel szemben terveztek egy luxus-fürdőszállót, és abban is bíztak, hogy a 15 villatelek is minél hamarabb elkel és beépül, de az első világháború megghiúsította ezeket a nagyszabású terveket.¹⁵⁰

V. VÁROSRENDEZÉSI, VÁROSSZÉPÍTÉSI TÖREKVÉSEK

Gerő András szerint a Monarchia örökségének legfontosabb elemét a polgárosodás, illetve a civilizatórikus törekvések eredményei képezik. A modernitás vívmányai ebben a korban lettek egyre nagyobb körben elérhetőek.¹⁵¹ Sok más (pl. oktatási rendszer, egészségügy, vasúthálózat, stb.) mellett a korszerű városépítés is e kor eredménye. Európa terjeszkedő és sűrűn beépített városaiban a feleslegessé vált, idejétmúlt létesítmények, pl. erődítmények, katonai gyakorlóterek felszámolásával hoztak létre új zöldfelületeket. A városi tér fejlesztése a presztízs- és esztétikai szempontok mellett most már urbanisztikai elvek mentén is történt.¹⁵² A felvilágosodás természetkultusza a polgári szellemiségbe beépülve szintén parkok, zöldfelületek létrehozását ösztönözte¹⁵³

V.1. A város parkosítása

Az utcák, terek rendezése, fásítása Kanizsán jól dokumentálható. E feladat a községi kertész hatáskörébe tartozott, és a kiültetendő csemetéket természetesen a népkerti faiskolából biztosították. 1877-ben a fásítást a Szent János utcán kezdték, majd a Nagy utcán (a város főutcája) folytatták, és így tovább. A fásításra a Népkertben e célra nevelt akácfákat használták. A népkerti bizottság 1879 tavaszán a „piacz, illetve sétatér” befásítását és kikövezését javasolta, amit az előljáróság is támogatott.¹⁵⁴ 1889-ben megérkezett Kanizsára a vasút. A következő év elején bemutatták a vasútállomás előtt létesítendő sétány tervét. A „Vasúti park” számára 3705 négyszögölnyi területet jelöltek ki. Ugyanitt a selyemtenyésztés emelése céljából szederfák ültetését rendelték el a földművelésügyi és ipari-kereskedelmi

¹⁵⁰ Valkay 2011. 52.

¹⁵¹ Glässer – Zima 2013. 249.

¹⁵² Magyar 2008. 334.

¹⁵³ Glässer – Zima 2013. 261.

¹⁵⁴ Valkay é.n.a. 3.

miniszter rendelete szerint. A tervek megvoltak tehát, de a vasúti park megvalósítására csak 1893-ban került sor gyümölcs- és gazdasági fák kiültetésével. 1905-re a vasúti liget igen elhanyagolt állapotba került, és azt tervezték, hogy a járda melletti két-két sor fa kivételével kiirtják. A megyei törvényhatóság azonban ezt nem engedélyezte, mondván: „közegészségügyileg mindenütt ligetek megteremtése kell történnjen, nem pedig a már meglévőket kiirtani, ezért felhívja a községet, hogy a kiirtás helyett kellően gondoskodjék ezen ligetről, és a községi kertész közbenjárásával az elhanyagolt ligetet hozza rendbe”.¹⁵⁵ A kis park megmaradása egyébként folyamatosan veszélyeztetve volt, különböző beruházások számára nézték ki a területet: 1902-ben a kórház, 1907-ben gőzmalom számára. Ekkor már a község is beláthatta a kis zöldfelület értékét, és nem volt hajlandó eladni azt. Kár is lett volna, hiszen a vonattal érkezők először ezt látták meg a településből, így annak fontos szerepe lehetett a városról kialakuló első benyomás milyenségében. A vasútállomás ezenkívül olyan ünnepélyes eseményeknek is színhelye lehetett, mint a Kanizsára látogató országgyűlési képviselők fogadása, vagy a torinói tűzoltó-világ bajnokságról győztesként hazatérő Önkéntes Tűzoltóegylet köszöntése.¹⁵⁶ A vasútállomás és környéke tehát mint reprezentációs helyszín is felfogható.

1908-ban a piactér akácfáit kivágják és helyükre hársfákat ültetnek. Vass Imre már azt az időt festi le, mikor ezek a hársfák érett korba értek:

„Piactérét, azt a két tágas és szép, négyszögletű térséget a városka főutcája, az Úri utca bazaltköves kociútja szelte ketté. A tér egyik felét ifjú, vidám gömbakácok, a másik felét pedig majdnem derékvastagságú hársfák szegélyezték a két oldalát. Ez volt a gyalogpiac... Már május végére mindig beárnyékosították a virágaborult hársfák. Ilyenkor olyan volt a tér, mint egy virágos lakodalmas sátor és benne a virágról virágra szálldosó, zümmögő milliónyi méhecske muzsikált. Mert az is volt az érzése azoknak a pámboki és tópartiközi legényeknek meg lányoknak, akik a május végi, június eleji vasárnap délutánokon akkor még odajártak táncolni, bolondozni, cika ide páromat vagy éppen ollódsit játszani.”¹⁵⁷

Tehát a szépen fásított városi térnek is megvolt a maga közönsége: az alsóbb rétegekből származó ifjúság szórakozott itt szívesen. Ahogy azt Vass Imre érzékletesen leírja nekünk, a piactérül szolgáló főtér, hivatalos nevén Rákóczi tér, két részre oszlott: az egyik része a nagyvendéglő felé esett, a másik a községháza, illetve a helyén 1911-12-ben felépülő új városháza felé. Ezidőtájt vált egyre égetőbb szükséggé, hogy a piacot máshová helyezvén felszabadítsák a teret a növekvő kereskedelmi forgalom terhe alól, lehetőséget biztosítva a tér

¹⁵⁵ Valkay 2010a. 12.

¹⁵⁶ Kanizsai Ujság 4. évf. 60. sz. 1911. aug. 27.

¹⁵⁷ Vass 2003. 15.

parkírozásának.¹⁵⁸ Főleg a városháza felőli oldal igényes kialakítása lehetett fontos, hisz ez a rész jelentős szerepet játszott a társadalmi nyilvánosság különböző helyszíneinek szerkezetében. 1910-ben pünkösdi vasárnapján népes közönség előtt itt tartotta programbeszédét Tallián Vilmos nemzeti munkapárti képviselőjelölt.¹⁵⁹ Ez volt a március 15-i ünnepségek hagyományos helyszíne, és itt vendégelték meg a világbajnok tűzoltócsapatot. Rossz idő esetén pedig a rendezvényeket bármikor át lehetett helyezni a nagyvendéglő dísztermébe. Itt tartott térzenét a tűzoltózenekar 1892-ben Ferenc József 25 éves uralkodói évfordulója alkalmából,¹⁶⁰ és az impériumváltáskor itt tartottak szintén díszhangversenyt és díszvacsorát a város régi és új urai.¹⁶¹

1911-12-ben a Szent István utcában szintén az akácfa helyére ültettek gesztenyefákat. Ezt az utcát, ami tulajdonképpen a főutcának a vasút felé haladó folytatása, ma Gesztenye fasornak hívják, és a százéves fákból még elég sok ma is megvan. 1913-ban is folytatódott az utcák fásítása. A kiültetésre 4-500 db különböző fajta fát láttak elő.¹⁶² A lakosság büszke is volt a folyamatosan szépülő városra. 1911-ben a Tűzoltóegylet elhatározta, hogy pályázik az 1914-ben tartandó országos tűzoltókongresszus Magyarországon való megtartására. A tervet a Kanizsai Ujság is helyeselte a város alkalmassága mellett érvelve: „addig létesítendő közintézményeink, utca-parkozásaink, gyönyörű Erzsébet-ligetünk, mind alkalmasok lesznek arra mivel egy alföldi város vendégeinek reprezentálhat.”¹⁶³ 1915-ben a Csodakút Ártézisfürdő ismertetője szintén kiemeli: „Általában Magyarországon egészségi viszonyai igen jók, az utcák rendezve, fásítva vannak...” Ezen kívül a Törökkanizsára vezető „gyönyörű fasoros, kövezett országutat” mint kellemes sétautat ajánlja a vendégek figyelmébe. Arról a fasorról van szó, melynek kivágását 1909-ben határozták el, de sikerült megakadályozni, valószínűleg a sajtó segítségével is, amely több cikket is szentelt a témának, pl. „Durva fairtás” címen, hangsúlyozva, hogy „Kanizsának ezen díszét” inkább gondozni kéne, hiszen még ha a kivágottak helyére új fákat is ültetnek, évtizedek kellenek, hogy „a lakosság azok árnyékában megtehesse sétáit.”¹⁶⁴

De szót emelt az újság a város infrastruktúrájában fennálló számos hiányosság ellen: a nyáron poros, télen saras utcák, a piszkos és szemetes disznópiac (Szabadság tér) ellen, a Szerb utcai népkerti lejárat rossz állapota, valamint a Népkerti sor és az egész város

¹⁵⁸ Valkay 2013. 12.

¹⁵⁹ Kanizsai Ujság 3. évf. 21. sz. 1910. máj. 22.

¹⁶⁰ TLZ F004.20 1892.5.31/167.

¹⁶¹ Vass 2003. 90-92.

¹⁶² Valkay 2010a. 12.

¹⁶³ Kanizsai Ujság 4. évf. 18. sz. 1911. márc. 2.

¹⁶⁴ Kanizsai Ujság 2. évf. 45. sz. 1909. nov. 7.

egyenetlen, pocsolyás útjai, járdái ellen. Ezek mellett azonban valóságos sajtóhadjárat indult az állami fedező ménnek és az apasertéseknek a városháza udvarán álló istállóban való elhelyezése ellen. Már 1909-ben is terítéken volt a téma, amely 1911-12-ben az új városháza építéskor még mindig aktuális maradt. Mindeközben előkerülnek a higiénia, az esztétika és a közérköls szempontjai. Ugyanakkor presztízskérdés is, hogy az állattartás kikerüljön a városközpontból, a városi fejlődés legrepresentatívabb épülete, az új városháza közeléből és a város üdülőhelyéhez, a Népkerthez, illetve a Törökkanizsára vivő sétányhoz vezető útvonalból, „mert mégis csak szégyen gyalázat, hogy egy ilyen városnak, mint Magyarakanizsa, a népkertbe járó közönség, de különösen a gyereksereg gaudiumára a fedezések a legforgalmasabb helyen nyíltan történjenek.”¹⁶⁵ Jogos elvárás volt a vezetőség felé, hogy „az új városházát a megfelelő kerettel láttatja, parkírozttatja udvarát és nem tartja fenn ott a legelőt.”¹⁶⁶ 1912-ben még mindig cikkeznek róla, de már ki sem fejtik a problémát, csak a következőket jegyzi meg a szerző: „Van a városnak egy országos hírü sétánya, de aki oda le akar menni, az az egyik oldalon fogja be a szemét és a fülét, a másikon meg az orrát.”¹⁶⁷ A közvélemény felől gyakorolt állandó kritika talán nem volt túl hatékony, számunkra azért mégis fontos, hiszen jelzi az igényeket, az értékeket.

V.2. A város büszkesége: a Népkert

A negatívumok mellett bőven találunk a pozitív képeket is, főleg a város büszkeségét jelentő Népketről. A Borovszky-féle vármegyei monográfiában például ezt olvashatjuk:

„A város alatt van Magyarakanizsa gyönyörű népkertje, kitűnő faiskolával és virágkertettszettel egybekötve, mely a modern műkertészet minden igényeinek megfelel s a legkényesebb ízlést is kielégítheti. Díszes séta-útjai, angol kertjei, virágköröndjei és árnyas ligetei a legkellemesebb benyomást teszik s versenyezhetnek bármely más város üdülő helyével.”¹⁶⁸

1910-ben kanizsai működésének 25 éves évfordulója kapcsán került a figyelem központjába Bednáröz Károly városi kertész. Barátai, tisztelői ünnepséget szerveztek ez alkalomból, melyen 140 résztvevő jelent meg a jubiláns tiszteletére, köztük olyan neves személyek, mint Vojnits István megyei főispán, Popovits Sebő megyei főjegyző, valamint „Törökkanizsa intelligentiájának színe java.” Angyal Dezső miniszteri tanácsos, az országos kertészeti szakiskola igazgatója levélben méltatta Bednáröz 25 éves sikeres működését. A

165 Kanizsai Ujság 3. évf. 5. sz. 1910. jan. 30.

166 Kanizsai Ujság 3. évf. 75. sz. 1910. dec. 10.

167 Kanizsai Ujság 5. évf. 19. sz. 1912. máj. 12.

168 Iványi 1909. 319.

hölgyek az alkalomhoz illően virágdiszbe öltöztek. Méltán illette meg ez a megbecsülés a főkertészt, „ki mindég azon iparkodik, hogy népkertünkben találja meg a közönség *élvezetét* és *gyönyörét*, megyékre szóló büszkeségünkben, országos hírű gyümölcsfaiskolánkban pedig városunk a remélt és előirányzott *hasznát*.”¹⁶⁹ (Kiemelés tőlem.) Ebben a pár sorban máris fölfedezhetjük a Népkert valódi jelentőségének két alapvető területét. Ha kiemelkedő szakmai tevékenysége még nem lett volna elég, Bednárucz emellett még közéleti tevékenységet is vállalt a Sport-Tennis klub és az Erzsébetligeti bizottság elnökeként, valamint a Vöröskereszt-Egylet rendes tagjaként.¹⁷⁰

Dr. Roxer Gyula írásából egy festői szépségű tavaszi liget, a Bednárucz kezelésében lévő Népkert bontakozik ki előttünk:

„Azon a területen, a hol ő [Bednárucz] most a kis király, melyet városunk közlakossága 25 év előtt az ő gondjaira bízott, ma rend és tisztaság, műízlés és költészet, változatosság és báj hódított teret. Oly szép és vonzó e hely, hogy még a fülemülék is szívesebben fészkelnek itt, mint az ártér és sziget bokrában, holott kora tavasztól késő ősziig a gyermekek édes csacsogásától és pajzán kacagásától, az ifjú leányok és legények víg danájától messzire visszhangzik e hely.”¹⁷¹

A helyi forrásokból nem állapítható meg, hogy a Népkert valóban megyei, esetleg országos hírnevet szerzett e magának és Magyarkanizsának – ehhez szélesebb körű kutatásra lenne szükség. Az általam használt források csak arra mutatnak rá, hogy a helyi társadalom szemében milyen fontos mutatója volt e gyönyörű park a városiasodásnak, a polgári fejlődésnek.

VI. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban egy fejlődő, polgárosodó kisváros, Magyarkanizsa közparkját és a benne foglalt intézmények történetét, társadalmi jelentőségét vizsgáltam a 19. század közepétől az első világháborúig terjedő korszakban. Eredményeimet alapvetően meghatározták az általam használt forrástípusok, így a kezdetekre vonatkozóan például a társadalmi vonatkozások helyett a gazdaság, a gazdálkodás szempontjai domborodnak ki, ami végül is nem jelenthet túl nagy torzulást, hiszen a vizsgált korszakban mindvégig jelentős volt a Népkert gazdasági és társadalmi hasznosítása is.

A Bednárucz Károly főkertész által igazi kertművészeti remekké váló parkban folyó

169 Kanizsai Ujság 3. évf. 10. sz. 1910. márc. 13.

170 Sz.n. é.n.[1909.] 415.

171 Kanizsai Ujság 3. évf. 10. sz. 1910. márc. 13.

társadalmi életről az 1890-es években válnak bőbeszédűbbé a források. Jelentős aktivitást mutattak a civil szervezetek, akik jótékonyági, illetve művelődési vagy szórakoztató programjaikat előszeretettel tartották a Népkertben és az 1895-ben megnyíló Vigadóban. A különböző körök, egyletek rendezvényei kapcsán volt szó a park használatának társadalmi megosztottságáról, amelyet azonban hivatalos intézkedések által próbáltak egyensúlyozni. Sajnos megfelelő források hiányában csak töredékes a tudásunk a park használatának általános szintjéről. Tudjuk, hogy rendelkezésre álltak az aktív kikapcsolódás különböző lehetőségei: volt tenispálya és tekepálya, azonban ezek használatáról keveset szólnak a források. Szerencsére maradt nyom a séta szokásának mint szórakozási és reprezentációs alkalom jelentőségéről.

Az idényjelleggel, nyári mulatóhelyként üzemelő Vigadó változatos kulturális és szórakoztató programoknak, pl. színi előadásoknak, hangversenyeknek, táncmulatságoknak adott helyszínt. Esetenként olyan exkluzív eseményekre is itt került sor, mint a Bednárucz Károly által kezdeményezett pálmabálak. A gyönyörű környezetben fekvő, különleges hangulatú vendéglátóhely sajátos helyet foglalt el a helyi társadalmi élet színhelyei között, azonban megvoltak a hátrányai is, elsősorban az időjárástól való függés, ami több esetben megghiúsította a rendezvényeket.

1913-ban a gyógyfürdő képében új intézménnyel gazdagodott a Népkert. Az újságok hasábjain követve az alapítás történetét a helyi társadalom polgárosodó rétegeinek igényei, az általuk követendőnek tartott minták, tendenciák szintje mutatkozik meg. Hosszas küzdelem után a gyógyfürdőt végül sikerült a fürdőkultúra általánosan elterjedt mintái alapján megvalósítani, pusztán azáltal is, hogy a létesítmény a parkban épült fel.

A Népkerthez a szimbolikus tartalmak különböző szintjei kapcsolódtak, így az Erzsébet-liget létrejöttével egy országos, sőt birodalmi szinten érvényes tartalmat kapott, míg helyi szintű mondanivalója a helyi, közösségi, városi identitás kifejezését célozta. A kanizsai lakosság joggal volt büszke gyönyörű közparkjára, amely a fejlődés megtestesítője is volt.

A különböző időszakok eredményeként természetesen különböző képzetek, különböző nosztalgiák adódtak a Népkerthez. A dolgozatomban felölet korszak, a „boldog békeidők” termékeként egy olyan időszak ideálképe kapcsolódott a parkhoz, amikor Magyarokanizsa talán a legnagyobb ütemben fejlődött. A mai kanizsaiak ehhez a képhez (is) ragaszkodnak a Népkert keretében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

APPEL Ede

- 1886 Ó-kanizsa nagyközség történelmi, helyrajzi, gazdasági és statisztikai ismertetése. Szabadka

BÁTYAI Jenőné

- 1999 A liget. In: A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. Természettudományi tanulmányok. 1999/1. 115-195.

CZINGEL Szilvia

- 2009 Higiénia és tisztálkodás a századelőn, Budapesten. In: Juhász Katalin (szerk.): Tiszta sorok. Tanulmányok a tisztaságról és a tisztálkodásról. Bp. 95-108.
2012 Higiénia és tisztálkodás. Hol és hogyan fürdött a pesti polgár a századelőn? <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=17792> (2013. 03. 21.)

CSÁTH Géza

- 2006 Bácska. In: Uő: A varázsló halála
<http://mek.oszk.hu/04300/04347/04347.htm#33> (2014.02.24)

DOBOS János

- 1982 Kanizsa múltjából. In: Tolnai Ottó (szerk.): A csönd városa. Újvidék. 9-23.

ESZTERGOMI Iván

- 1982 A Csöndváros. In: Tolnai Ottó (szerk.): A csönd városa. Újvidék. 20-23.

FEJŐS Sándor

- 2008 A Csodakút. A kanizsai gyógyfürdő története. Szeged.

GLÄSSER Norbert – ZIMA András

- 2013 A község és polgárai. In: Glässer Norbert (szerk.): Óbecse a polgárosodás útján. Óbecse. 249-292.

GYÁNI Gábor

- 1999 Közpark és városi szociabilitás. In: Uő: Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870-1940. Bp. 75-77.

HUDÁK Katalin

- 2011 Erzsébet királyné kultusza a XIX-XX. század fordulójának kertművészetében. OTDK dolgozat. 2011. <http://otdk.zskf.hu/Dolgozatok/143.pdf> (2014.02.24.)

IVÁNYI István

- 1909 Magyar-kanizsa. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Bp. 311-319.

KÁVAI Szabolcs

- 2008 Magyar-kanizsai társadalmi egyesületek 1945-ig. Szeged

KLAMÁR Sára

- 2010 A „Magyarkanizsai Csodakút Artézi Fürdő” (Csodafürdő) megalapításának története a helyi lapok hasábjain. In: Bácsország 2010/4. (55. sz.) 64-67.)

KLAMÁR Zoltán

- 1995 Örökségünk. Kanizsai képeskönyv. Kanizsa
2006 Tanyák, parasztgazdaságok Magyarkanizsa vidékén (1900-2000). Szabadka

KORAC, Jasna

- 2007 Stari parkovi Bačke. Vršac.

KÓSA László

- 1999 Fürdőélet a monarchiában. Bp.

MAGYAR Erzsébet

- 2008a „Társalkodási kertek, promenádok, mulató- és népkertek.” A Habsburg monarchia közparkjai: magánkertek és városi parkok Buda-Pest társas életében (~1870-1918) (Kitekintéssel Bécsre, Prágára és Zágrábra).
Doktori disszertáció. [://doktori.btk.elte.hu/hist/magyar/diss.pdf](http://doktori.btk.elte.hu/hist/magyar/diss.pdf)
(2014.03.07.)

MARJANUCZ László

- 2008 Előszó. In: Fejős Sándor: Csodakút. A kanizsai gyógyfürdő története. Szeged. 9-12.

MÉSZÁROS Borbála

- 2003 Zöldmulatság Kolozsvárott és Pécsen. Zöldterületek rekreációs szerepe két 19. századi kisvárosban. In: Ethnographia, 114. évf. 3-4. sz. 187–206.

PAPP György

- 1989 Az emlékező hiány. Avagy tűnődés parkokról és egy csodakútról. In: Tolnai Ottó (szerk.): Kertek és parkok. Újvidék. 63-76.

SZIKRA Éva (szerk.)

- 2011 Kertörökségünk. Történeti kertek Magyarországon. Bp.

TRIPOLSKY Géza

- 1989 A zentai Népkert. In: Tolnai Ottó (szerk.): Kertek és parkok. Újvidék. 77-79

VALKAY Zoltán

- 2000 Házak a vízen. Tiszai fürdőházak Zentán 1884 és 1945 között. In: Bácsország VI. évf. 2000/9-10. 11-12.
2002 Zenta építésze. Újvidék; Zenta
2007 Városépítők nyomában. Magyarkanizsa építészettörténete az alkotó építészek egyéniségének tükrében. In: Helyismereti Almanach. Zenta. 101–120.
http://dudasgyula.org/files/books/Magyarkanizsa_epiteszettortenete.pdf
(2014.02.24)
2010a A kanizsai zöldember. Tisztelgés a 150 éve született Bednárcz Károly (1860–1926) kanizsai városi kertész élete és munkássága előtt. I. rész. Új Kanizsai

- Újság. 2010. január 7. XVII. évf. 1. sz. 12.
- 2010b A kanizsai zöldember. Tisztelgés a 150 éve született Bednárz Károly (1860–1926) kanizsai városi kertész élete és munkássága előtt. III. rész. Új Kanizsai Újság. 2010. január 21. XVII. évf. 3. sz. 12.
- 2010c Fürdőházak Kanizsán. In: Új Kanizsai Újság 2010. szept. 2. XVII. évf. 35. sz. 12.
- 2010d A nagyvendéglő. In: Új Kanizsai Újság XVII. évf. 37. sz. 2010. szept. 16. 12.
- 2010e A kanizsai népkerti Vigadóról. In: Új Kanizsai Újság 2010. dec. 9. XVII. évf. 49. sz. 12.
- 2010f Kemény Géza Kanizsán kifejtett építészeti tevékenységéről. In: Új Kanizsai Újság. 2010. jún. 10. XVII. évf. 23. sz. 11.
- 2013 A Szénatér kialakítása és kibővítése az 1900-as évek elején. In: Új Kanizsai Újság 2013. aug. 15. XX. évf. 31. sz. 12.
- é.n.a Népkert. Kézirat
- é.n.b Köztéri Szobrok Kanizsán 1898 és 1944 között. Kézirat

VASS Imre

2003 Farkasok (Bácskai rapszódia). Tóthfalu

Sz.n.

é.n. [1909.] Magyarkanizsa. In: Csoór Gáspár (szerk.): Bácska társadalmi élete. Ezer arcképpel. Bp. 409-415.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Történelmi Levéltár Zenta

F.435 Kanizsai napi- és hetilapok gyűjteménye (1911-1944)

F.004 Magyarkanizsa Rendezett Tanácsú Város, Magyarkanizsa (1850-1918). Városi jegyzőkönyvek

KÉPMELLÉKLET

1. ábra: A Vigadó előtti franciakert a szökőkúttal

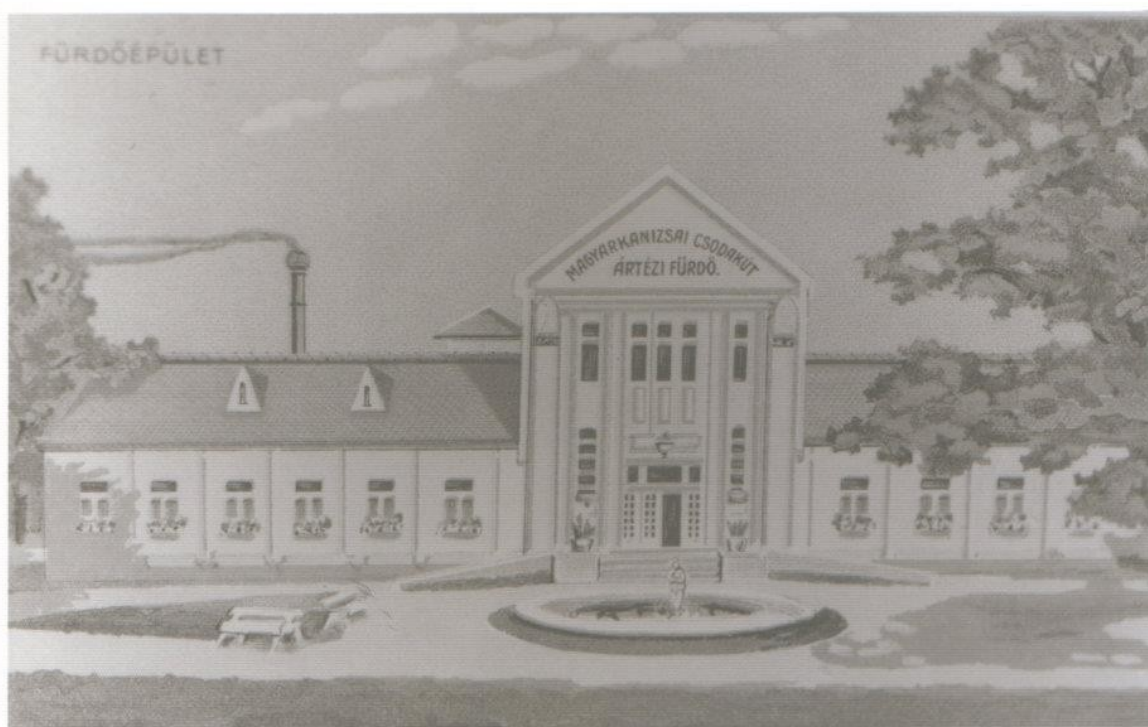
2. ábra: A népkerti tó

3. ábra: A Vigadó, előtte a franciakert

4. ábra: A Vigadó 1909 körül (Iványi 1909)

5. ábra: A gyógyfürdő épülete

6. ábra: A gyógyfürdő előcsarnoka